GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

XXX

POLITIEDWANG

VERSLAG VAN DE ALGEMENE VERGADERING
GEHOUDEN TE UTRECHT OP 21 MEI 1954
TER BEHANDELING VAN DE PRAE-ADVIEZEN

VAN

PROF. MR W. F. PRINS

EN

MR H. D. VAN WIJK

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. - HAARLEM

POLITIEDWANG

GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

XXX

POLITIEDWANG

VERSLAG VAN DE ALGEMENE VERGADERING
GEHOUDEN TE UTRECHT OP 21 MEI 1954
TER BEHANDELING VAN DE PRAE-ADVIEZEN

VAN

PROF. MR W. F. PRINS

EN

MR H. D. VAN WIJK

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. - HAARLEM

INHOUD

I. Beraadslagingen over de prae-adviezen. 7
Prof. Mr A. M. Donner (inleiding). 7
Mr Dr J. P. D. van Banning 11
Prof. Mr W. G. Vegting 14
Mr Dr J. Winsemius 16
Mr J. G. Steenbeek 18
Dr B. de Goede 20
Prof. Mr S. F. L. Baron van Wijnbergen 22
Mr L. F. V. Keyzer 23
Prof. Dr G. A. van Poelje. 25
Mr H. Fortuin 27
Mr W. Duk. 28
Mr A. J. Hagen 29
Mr Dr J. B. Sens 31
Prof. Mr Dr G. van den Bergh 31
Prof. Mr. C. W. de Vries 33

Antwoorden prae-adviseurs
Mr H. D. van Wijk 35
Prof. Mr W. F. Prins. 41

II. Verslag van de huishoudelijke vergadering 47
Bijlage I Jaarverslag van de secretaresse over 1953 . . . 50
Bijlage II. Rekening en verantwoording over 1953 en begroting voor 1954 53

III. Samenstelling bestuur; aanvulling ledenlijst 54

I

BERAADSLAGINGEN OVER DE PRAE-ADVIEZEN UITGEBRACHT DOOR

PROF. MR W. F. PRINS EN MR H. D. VAN WIJK

De voorzitter, *Prof. Mr A. M. Donner*, wil der gewoonte getrouw bij het openen van de discussie over de prae-adviezen de aandacht der leden bepalen bij een onderwerp buiten de orde van de vergadering, dat echter waard is er een ogenblik bij stil te staan.

Zoals de secretaresse in haar jaarverslag reeds opmerkte vierde onze vereniging dit jaar haar vijftiende verjaardag. Al is dat naar burgerlijk recht nog lang geen leeftijd waarop men van volwassenheid mag spreken, toch mogen wij met enige vrijmoedigheid vaststellen, dat de vijftienjarige reeds aardig uit de kluiten is gewassen. Zij heeft in de achter ons liggende jaren een niet onaanzienlijke bijdrage geleverd om het administratief- of bestuursrecht te maken van „het moeilijke recht" tot een meer toegankelijk en overzichtelijk terrein.

Terwijl een goede twintig jaar terug de wetenschap van dit recht ten onzent nog voor een groot deel bestond uit zeer algemene, maar met grote stelligheid geuite beweringen náást een onoverzienbare veelheid van detailstudies, is óók door de prae-adviezen, in deze kring uitgebracht, veel gedaan om de kloof tussen het heel algemene en het zeer gedetailleerde te overbruggen. Niet alsof er reeds een wel samengevoegde en vrij algemeen aanvaarde doctrine van dit vak zou zijn – een vast patroon, waar men met een zeker gevoel van veiligheid op voort kan borduren. Maar er is toch veel gebeurd, waardoor niet slechts één of twee eenzame personen in Nederland als werkelijke kenners van dit recht met de vinger moeten en kunnen worden aangewezen, integendeel, men kan tegenwoordig een kleine slagorde vormen van mensen, die dit recht kénnen, in die zin dat zij met de problematiek ervan vertrouwd zijn en voldoende kennis van zaken bezitten om zich vrijwel overal binnen korte tijd te kunnen oriënteren, waar zij zijn en welke wegen er zouden kunnen worden ingeslagen.

Aan deze ontwikkeling heeft onze vereniging een bijdrage gegeven. Men zou daarnaast zeker ook andere, wellicht nog belangrijker factoren kunnen noemen. Met zijn eigen – subjectieve – waardering van die factoren wil spreker de leden echter niet vermoeien.

Liever stelt hij op dit moment eens even de vraag aan de orde, wat ons bij de belangstelling voor het administratief recht beweegt en welke motieven aan onze ijver voor zijn uitbouw en vervolmaking ten grondslag liggen.

Wij zijn er niet mee klaar te zeggen: omdat wij in het bestuur werkzaam zijn en dat bestuur ook zo goed mogelijk geëquipeerd willen zien voor zijn taak. Want dan blijft toch het merkwaardige feit bestaan, dat, hoewel deze vereniging bestaat uit juristen en niet-juristen, onze gezamenlijke belangstelling voor het bestuur zich toch heeft geuit in de oprichting van een vereniging voor administratief *recht*.

Dat geeft een bepaald accent; dat qualificeert onze belangstelling voor het bestuur in een zeer bepaalde zin. Men is zich dat wellicht niet eens zo heel sterk bewust geweest, maar het is daarom juist des te merkwaardiger, dat men, toen men 15 jaar geleden behoefte gevoelde aan een meer wetenschappelijke bearbeiding van de problemen, waarmede men in aanraking kwam, blijkbaar vanzelfsprekend vond, dat dat het bestuurs*recht* dan zou moeten wezen.

In dat opzicht is men dan wel zeer beslist kind geweest van het vasteland van Europa. Op het continent, in Frankrijk, in Duitsland, in Italië, in Spanje en in andere landen baant zich de belangstelling voor bestuursproblemen voor het eerst een weg in de bestudering van het administratief recht. Daarnaast kent men in Duitsland ook de Verwaltungslehre en ziet men b.v. bij ons ook opkomen de bestuurswetenschap en met name de bestuurskunde. Maar al kan de Verwaltungslehre op een respectabel tot de kameralistiek teruggaand verleden zien, het is onmiskenbaar dat bij de moderne ontwikkeling, waar wij ook nog in staan, toch nog tot op vandaag voor de meesten het recht de grote broer is en de bestuurskunde het nog kleine zusje, wier trekken nog nauwelijks een zekere individualiteit hebben gekregen.

Dat dit niet vanzelfsprekend is, realiseert men zich, wanneer wij – zoals dat tegenwoordig mode is – over de Atlantische Oceaan heen zien. Sinds vijftig jaar bestaat er in de Verenigde Staten een intens en nog altijd groeiende wetenschappelijke interesse voor het bestuur en zijn problematiek. Maar dit heeft geen gestalte aangenomen in een studie van de „administrative law"; integendeel één van de eerste dingen, welke de voorlopers van deze beweging hebben gedaan, is dat zij zich uit de kluisters – zo zagen zij het! – van het administratief recht hebben bevrijd. Wij moeten haar niet zoeken bij de Law Faculty, maar bij het Political Science Department, dat naast andere vakken ook het vak „Public Administration" omvat.

Dit klinkt ons vreemd in de oren. Dezer dagen nog kwam spreker een aantekening tegen van de vader van het Instituut voor Bestuurswetenschappen, waaruit bleek, dat zelfs deze er vreemd tegen aan keek, indien men de bestuurskunde onder zou brengen bij de wetenschap der politiek. Zó vreemd is zelfs hén, die liever van bestuurswetenschappen spreken, dan van bestuurs- of administratief recht, deze Noord-Amerikaanse indeling.

Daarginds is „Public Administration" de grote broer en is „Administrative Law" het kleine borelingske. De verhouding is dus precies omgekeerd als op het Europese vasteland.

Wanneer wij naar de oorzaken van dit opvallende verschil speuren, dan valt het al spoedig op, dat de Noord-Amerikaanse aanpak van de bestuurswetenschap uit heel eigenaardige bronnen is gevloeid. Terwijl in Europa, in ieder geval op het vasteland, de opkomst van een welgeordend bestuursapparaat veel verder in het verleden ligt dan de opkomst van de democratie en van het parlementarisme, is de volgorde ginds precies omgekeerd geweest. Wanneer in de eerste helft van de 19e eeuw de democratie in de Verenigde Staten reeds hoogtij viert, dan is er nog geen bestuursapparaat, dat met de contemporaine instellingen in Europa ook maar enigszins te vergelijken valt. Integendeel, men beschouwt het als ongezond om aan permanente ambtenaren belangrijke taken te geven. Voor tal van ambten geldt het beginsel van de verkiezing en waar al krachtens benoeming wordt opgetreden, daar doet dan nog het veel besproken „spoilssystem" opgeld, volgens welke de ambtenaar wordt benoemd op grond van zijn politieke bruikbaarheid en bij een omslaan van de verkiezingen als vanzelfsprekend zijn plaats ruimt.

Tegen de corruptie en de wanorde, welke van die omstandigheden het gevolg zijn, gaat zich pas tegen het einde van de vorige eeuw een systematisch verzet openbaren. In dezelfde jaren of kort nadat zich in Europa overal het streven naar administratieve rechtspraak aandient en het verlangen wordt uitgesproken naar doorvoering van de beginselen van de rechtsstaat ook op het bestuursgebied, vindt men in de Verenigde Staten het begin van een heel andere beweging, die wel eens wordt gekarakteriseerd als de „public administration movement". Zij vindt haar bronnen in onvrede met het wanbeheer: waarom kan men het bestuur niet even efficient inrichten en voeren als een bedrijf? (Spreker herinnert eraan, dat het de periode is, waarin ook in de industrie de gedachte van scientific management opkomt, men denke b.v. aan Taylor.) Ook de onvrede met de gebrekkige selectie van het personeel speelt een rol: men wil de civil service-gedachte doorvoeren en belangrijke bestuurstaken uit handen van de politieke executive weghalen om ze aan onpolitieke „public corporations" op te dragen. Maar bovenal wordt men gedreven door teleurstelling met de resultaten van de „democratie". Democracy is voor de Amerikaan niet maar een stelsel, maar een geloof. Het is de roeping van de Verenigde Staten om de democratie uit te dragen en de wereld de zegeningen van de „democratic way of life" duidelijk te maken. Maar wat heeft men er van terecht gebracht? Dit kan toch de ware democratie niet zijn. Op het vaste land ziet de Amerikaan bestuurlijke prestaties, waar het eigen land niet aan toekomt. En toch is democratie beter. Maar dan moet de democratie efficienter worden.

Spreker kan de motieven van deze beweging slechts aanduiden. Maar zij hebben een geweldige invloed gehad op het bestuur en zij zijn tot het credo geworden van de bestuurswetenschap. Niet dat men zich bewust was een credo te hebben. Integendeel, men meende zich

alleen op de feiten te baseren en de leuze was, dat public administration niet een speelbal van politieke hartstochten en belangen mocht blijven maar tot een „science" moest worden – liefst in de volle natuurwetenschappelijke zin, die dat woord in het Angelsaksisch taaleigen heeft.

Aan de hand van enkele citaten wil spreker de beweging typeren[1]: In het rapport van „The President's Committee on Administrative Management", één van de hoogtepunten van de beweging, treft men de volgende belijdenis aan:

„We confidently believe that the universal aspiration for economic security and the increasing enrichment of human lives may be forwarded by substituting the results of careful scientific study for uninformed judgement and political expediency as the basis for the formulation of governmental plans". (bladzijde 26).

Het doel: materiële veiligheid en „progress" is aan het begin van het rapport nog duidelijker aangegeven: „Our goal is the constant raising of the level of happiness and dignity of human life, the steady sharing of the gains of our Nation, whether material or spiritual, among those who make the nation what it is . . . By democracy we mean getting things done that we, the American people, want done in the general interest". Vooral in dat laatste zinnetje spreekt heel duidelijk de invloed op de beweging van het Amerikaans pragmatisme, met zijn nadruk op „results".

Het meest typerend is echter een uitspraak van Leonard White, een van de grootmeesters der wetenschap van de public administration: „In its broader context, the ends of administration are the maintenance of peace and order, instruction of the young, equalization of opportunity, protection against disease and insecurity, adjustment and compromise of conflicting groups and interests, in short – en nu komt het! – the achievement of the good life." (Introduction to the study of Public Administration, 1939, bladzijde 7).

Deze beweging heeft inderdaad niet onbelangrijke resultaten geboekt. Vooral in de laatste jaren valt er echter een duidelijke aarzeling op te merken. Voor de ouderen kwam het alleen aan op de vraag: What to do? om „the good life" te realiseren en als antwoord werd dan volstaan met een verwijzing naar „scientific management", „research" „facts", „measurement". In de tegenwoordige literatuur komt men hoe langer hoe meer geluiden tegen, die erop wijzen, dat het ideaal van „the good life" zelf tot een probleem is geworden. Men beseft, dat bestuursbeleid niet resulteert uit een verzamelen en ordenen van feiten, maar tenslotte toch altijd wordt bepaald door een keuze. Terwijl voor de ouderen de term „Principles of Administration" de ge-

[1] Deze citaten worden ten dele ontleend aan Durigal Waldo, The Administrative State, New York, 1948, op welk werk Prof. Barents mijn aandacht vestigde. A. M. D.

voelswaarde had van een soort „natuurwetten", dringt bij de jongeren, wanneer zij de uitdrukking nog bezigen, een betekenis door, welke ons Nederlanders beter vertrouwd is.

Naast de Public Administration neemt nu de Administrative Law een veel bescheidener plaats in. Het is merkwaardigerwijs een studieobject niet zozeer van bestuursambtenaren als wel van advocaten en daar draagt het ook de sporen van. Het wordt beoefend met een tegen het bestuur gerichte spits. Weinig groepen zijn dan ook vanuit de hoek van de Public Administration zo verafschuwd als die van de „Administrative Lawyer", die als voortdurende spelbreker en geborneerde formalist wordt gezien.

Spreker begon met de vraag, waar het ons om gaat in de studie van het bestuur en van het bestuursrecht in het bijzonder en hij meende dat een vergelijking met de Verenigde Staten ons een kleine verdieping aan zelfkennis kon bieden. Parallellen met de public administration movement zijn ook bij ons in overvloed te vinden, maar zij hebben lang niet die invloed op de wetenschappelijke studie gehad als ginds.

Is dat een geluk? vraagt spreker. Hij heeft de leden de spiegel zeker niet voorgehouden, opdat zij zich eens zacht zouden kunnen spiegelen. De ontwikkeling is hier een andere geweest en het klimaat is hier niet gelijk. Wij kunnen niet meer zeggen, dan dat wij bij een geheel andere problematiek zijn opgegroeid. Hier staat men met een zeker scepticisme tegenover de mogelijkheden van het bestuur. Het verlangen naar rechtszekerheid, de idee van de rechtsstaat en de spanning tussen openbare en particuliere belangen hebben ons gevormd. En niet bij toeval!

Wij zullen dan ook niet trachten om gezamenlijk een ideaal van goed bestuur ter bevordering van the good life op te stellen of te verwezenlijken. Daarvoor zijn wij ons onze verscheidenheid in allerlei opzicht te sterk bewust. Maar juist uit dat bewustzijn, dat in een harde leerschool is gegroeid, kunnen wij elkaar vinden in de overtuiging, dat derhalve aandacht voor de rechtsvormen en de rechtsinstellingen van het bestuur zo noodzakelijk is, want juist daardoor moet het evenwicht tussen eenheid en verscheidenheid blijven bewaard.

Spreker wil nu de gelegenheid openen tot de discussie over de prae-adviezen voor deze vergadering. De beide prae-adviezen hebben ons ieder op hun eigen wijze zeer gedegen voorgelicht; zij hebben een goede basis gelegd voor de discussie van vandaag én voor de verdere bestudering van de verschillende facetten van de politiedwang.

Hiervoor en voor de wijze waarop zij eventueel straks de prae-adviezen zullen willen verdedigen, is spreker – die overtuigd is namens alle aanwezigen te spreken – de prae-adviseurs zeer dankbaar.

Mr Dr J. P. D. van Banning spreekt als zijn oordeel uit, dat de Vereniging voor Administratief Recht dit jaar een wel zeer gelukkige

greep gedaan heeft door het onderwerp „politiedwang" aan de orde te stellen. Hij heeft voor de uitstekende referaten grote bewondering en brengt aan de beide rapporteurs gaarne hulde. De critische opmerkingen, die spreker wil maken raken niet de vertogen in hun algemene opzet of strekking, maar hebben in zekere zin meer het karakter van kanttekeningen.

Als eerste opmerking legt de heer Van Banning vast, dat met betrekking tot het politievraagstuk de behandeling van de aan de orde zijnde materie verhelderend zal kunnen werken. Politiedwang vormt een onderdeel van de politiezorg. Met het politievraagstuk zijn we al jaren bezig. Het begrip politie gebruiken wij in tweeërlei zin nl. zowel wanneer wij bedoelen het politie-instrument, als wanneer wij denken aan de politiezorg. Al gaat het bij het politievraagstuk primair om de organisatie van het apparaat, deze moet afgestemd zijn op de functie, op de politiezorg. Als een zo bekwaam jurist als de voorzitter van de Vereniging voor Administratief Recht in Nederlands Bestuursrecht, uitgave 1953, schrijft: „Het probleem is zozeer met sentimenten en affecten belast, dat in vergelijking met de behandeling daarvan door de Kamers de totstandbrenging van een nieuw B.W. of Wetboek van Strafrecht nog maar kinderspel is", dan is het, aldus de heer Van Banning, wellicht de knuppel in het hoenderhok gooien, als hij zo vermetel is een verband met het onderwerp „politiedwang" te leggen. En toch kan hij dit niet nalaten, want beide prae-adviseurs komen tot de conclusie, dat de politiezorg een bestuurlijke aangelegenheid is, terwijl van de zijde van de justitie het vaak is voorgesteld, alsof de politiezorg hoe langer hoe meer bij uitstek in de justitiële sector terecht kwam. Spreker wijst op de meerderheid van de commissie Langemeyer, die op blz 183–185 van haar rapport stelt, dat er geen of nagenoeg geen ruimte meer overblijft voor een openbare orde, waarvan de inhoud afhankelijk zou zijn van bestuurlijke improvisatie.

Van een zodanige verschuiving blijkt uit de prae-adviezen geenszins: veeleer is er sprake van een onvervreemdbare onderscheiding tussen hetgeen strafrechtelijk-justitiële taak is en wat tot de administratief-bestuurlijke werkzaamheid behoort. Dit is trouwens geen nieuw geluid; Hugo de Groot schreef reeds in 1616: „Dat de collegiën van regiering en de collegiën van judicature in dispuyte komen over de limiten van hoge respektive ampten en is niet nieu, maar genoegsaam in alle tijden ende op alle plaatsen gesien."

De tweede opmerking van de heer Van Banning is, dat het hem spijt, dat gegevens omtrent de visie, die in andere landen ten aanzien van de politiedwang bestaat, niet vermeld zijn. Bij de voortschrijdende integratie in Benelux- en Westeuropees verband ware dit wellicht nuttig geweest.

Spreker merkt vervolgens op, dat beide inleiders op de onderlinge samenhang gewezen hebben van politiedwang, administratieve rechtspraak, de verantwoording voor onrechtmatige daad, de verhouding

tot de straf en de parate executie. Terecht werd daarbij gestipuleerd, dat een onjuiste voorstelling wordt gewekt,wanneer men politiedwang voorstelt als de eigen richting der overheid. Dit transponeren van een begrip uit de verhouding tussen individuen past niet, waar de overheid geen ander doel dan het algemeen belang heeft en er dus een contradictie bestaat tussen de begrippen „eigen richting" en „overheid". Dat hier tegen willekeur wordt gewaakt, blijkt reeds uit het toezicht van hogere organen, de mogelijkheid van aansprakelijkheid wegens onrechtmatige daad; maar is hier niet verzuimd ook op de politieke verantwoordelijkheid van een college van B. en W. jegens de raad of van een minister tegenover het parlement te wijzen? Ook deze vormt immers een rem op mogelijk willekeurig optreden door de overheid?

Op blz. 65 spreekt Mr Van Wijk van slechts oppervlakkige of utilistische argumenten. Wanneer er een principieel onderscheid is tussen ingrijpen van justitie en van bestuur, zoals uit de opzet blijkt, lijkt dit de heer Van Banning geenszins oppervlakkig; bestuur is naar zijn wezen op doelmatigheid gericht en dus in zekere zin steeds utilistisch.

In de vierde plaats vraagt de heer Van Banning of het juist is, dat een algemene bepaling ontbreekt, die Rijksorganen tot politiedwang bevoegd verklaart en dat hier dus een lacune bestaat (Van Wijk, blz. 66). Er bestaan immers in bijzondere wetten bevoegdheden voor bepaalde ambtenaren en verder mag men toch, in navolging van Van Deventer, de plaatselijke politie in belangrijke mate zien als een vorm van zelfbestuur (medebewind) in de gehele opzet van ons staatsbestel, waardoor een plaatselijke toetsing door een juiste kennis van omstandigheden en personen bij afweging van belangen tot gelding kan komen bij de beoordeling van de vraag of de gezagshandhaving met politiedwang incidenteel door bestuurlijke organen nodig is. Ware een algemene bevoegdheid van rijks organen aanwezig, dan zou deze in de practijk worden tot een zelfstandige werkzaamheid van rijksambtenaren in algemene dienst in plaats van bestuurders en zouden gedecentraliseerde algemene functionarissen van ministeriële departementen met grote bevoegdheden moeten worden aangesteld, iets dus in de trant van politie-officieren met zelfstandige werkkring.

Verder vraagt de heer Van Banning zich af, of op het gebied der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (Van Wijk, blz. 71 e.v.) niet door tuchtrechtelijke maatregelen het gewenste doel zou kunnen worden bereikt, zodat dan de behoefte aan politiedwang nauwelijks zou worden gevoeld. Hiermede komt spreker tevens op de laatste opmerking, die hij wil maken: is er geen bijkomstige reden de politiedwang via rechterlijke tussenkomst af te wijzen, omdat deze dwang in veel gevallen een acuut en incidenteel ingrijpen vergt, waar voor tussenkomst van de rechter weinig tijd blijft en veel afhankelijk is van een incidenteel optreden, van een psychologische feeling en tact, de politieman of technicus als gezags*handhaver* naar de directieven van de gezags*dragers* toevertrouwd?

Prof. Mr W. G. Vegting heeft de prae-adviezen met grote belangstelling gelezen; onder de vele belangrijke vragen die behandeld zijn rekent hij die omtrent de bepaling van het terrein, van het rechtsgebied, waarbij politiedwang mogelijk is en die omtrent hetgeen in de verschillende omstandigheden krachtens de bevoegdheid tot politiedwang mag worden verricht, hoever de ingreep is in de particuliere sfeer, welke door de bevoegdheid tot het uitoefenen van politiedwang is toegelaten.

Hetgeen de prae-adviseurs over het eerste punt hebben gezegd heeft bij spreker nog enige onzekerheid gelaten omtrent het gebied, waarop zij politiedwang als rechtens geoorloofd zien. Hoe oordelen de schrijvers over de mogelijkheid van toepassing van politiedwang, niet tot herstel van een door een algemene regel in wet of verordening voorgeschreven toestand, maar over de mogelijkheid tot het uitoefenen van politiedwang ter handhaving van een rechtsplicht, opgelegd bij een beschikking krachtens de wet? Geen van beide prae-adviseurs behandelt deze vraag opzettelijk. In het prae-advies van Professor Prins vindt spreker weinig aanleiding om te veronderstellen, dat hij de bevoegdheid tot het uitoefenen van politiedwang ter handhaving van een beschikking als voor ons recht bestaande aanneemt buiten de gevallen, dat de wet deze bevoegdheid bepaaldelijk noemt. Spreker zou echter gaarne van Professor Prins een nadere uiteenzetting van zijn standpunt horen.

Wat de heer Van Wijk betreft, ook deze laat zich over de vraag niet opzettelijk uit. In dit tweede prae-advies vindt Professor Vegting echter wel een aanknopingspunt voor de gedachte, dat de schrijver van oordeel is dat politiedwang mogelijk is tot nakoming van hetgeen krachtens een beschikking moet worden verricht, doch wordt nagelaten, of tot wegruiming van hetgeen in strijd met een beschikking wordt gedaan, geheel in het algemeen, dus los van hetgeen mogelijk t.a.v. een bepaald type van een beschikking in de wet wordt bepaald (vgl. blz. 92 van het prae-advies.)

Professor Vegting merkt terloops naar aanleiding van het op die bladzijde vermelde op, dat Van der Pot wel van een verschil spreekt bij de behandeling van de politiedwang tussen de vergunning en de concessie, maar niet in die zin, dat hij politiedwang bij een concessie mogelijk acht zonder dat de wet de bevoegdheid hiertoe erkent. Op blz. 226 van het oude Bestuursrecht zegt Van der Pot in een noot, dat de naleving van concessievoorwaarden door politiedwang zal kunnen worden verzekerd, tenzij de wet de toepassing van politiedwang beperkt heeft tot de handhaving van *regelingen*, zoals art. 210 Gemeentewet *thans* doet in tegenstelling tot art. 180 *oud*.

Van Wijk beroept zich voor zijn mening op Fleiner en Otto Mayer. Professor Vegting meent, dat in dit verband ook nog Jellinek en Hauriou genoemd hadden kunnen zijn. Is het beroep van Van Wijk echter wel terecht gedaan? Bij Fleiner en bij Mayer hangt hun stand-

punt t.a.v. de mogelijkheid van politiedwang tot het verwerkelijken van vergunningsvoorwaarden samen met het door deze schrijvers en ook door Jellinek en Hauriou ingenomen standpunt, dat geboden of verboden inhoudende beschikkingen bij niet-vrijwillige naleving door de overheidsorganen, welke deze beschikkingen vaststelden, met dwang tot vervulling kunnen worden gebracht, dat deze administratieve beschikkingen geheel in het algemeen als een vanzelfsprekende eigenschap *executoire kracht* zouden bezitten. De mogelijkheid van Zwangsvolltreckung is gegeven met de beschikking zelf; het privilège d'exécution d' office is een aan de administratie van nature toekomende bevoegdheid. Noch in Duitsland, noch in Frankrijk is deze opvatting de thans geldende. Veeleer is overwegend de opvatting, dat gelijk voor iedere publiekrechtelijke bevoegdheid van de administratie ook hier geldt, dat voor het bestaan van deze bevoegdheid in het positieve recht een basis moet kunnen worden aangewezen. Spreker verwijst naar Forsthoff en voor wat Frankrijk betreft naar Berthélemy als een reeds oudere auteur, naar Waline en naar een Parijse dissertatie over het privilège exécution d'office de l'administration van René Chinot van 1945.

Van Wijk staat niet op het standpunt van de door hem genoemde Duitse auteurs, dat het een van nature aan de beschikkingen toekomende eigenschap is, dat zij executoire kracht hebben, ongeacht het al dan niet bestaan van een positiefrechtelijke basis. Integendeel. Als hij in zijn inleidende beschouwingen over het voorkomen van politiedwang nagaat waarom deze figuur op het terrein van het burgerlijke recht niet, op het terrein van het publieke recht soms wel voorkomt, ziet hij hiervoor geen andere gronden dan de utiliteit. Hij bakent hierbij het terrein af waarop eigenrichting om utiliteitsredenen niet wel mogelijk is, van een ander waar zij om dezelfde redenen wel denkbaar is. Maar hij wijst er uitdrukkelijk op, dat hij met de uitspraak, dat voor een bepaald terrein van het recht eigenrichting mogelijk is, d.w.z. om utiliteitsredenen gewettigd zou zijn, nog niet wil zeggen, dat de bevoegdheid er toe er ook zou zijn. Op blz. 66 schrijft hij, dat de vraag of de administratie bevoegd is zonder rechterlijke tussenkomst de daadwerkelijke naleving van publiekrechtelijke normen te bewerkstelligen, beantwoording moet vinden in het objectieve recht. Prof. Vegting kan met deze conclusie volledig accoord gaan. Maar dan kan, zo zegt hij, Van Wijk ook moeilijk voor zijn opvatting, dat vergunningsvoorwaarden door politiedwang verwezenlijkt kunnen worden, steun ontlenen aan Otto Mayer en aan Fleiner, die van een geheel ander standpunt uitgaan. Van Wijk zal moeten aantonen, dat de politiedwangbevoegdheid in deze gevallen haar steun vindt in het positieve recht.

Professor Vegting meent, dat deze bevoegdheid er alleen is wanneer de wet haar bepaaldelijk toekent. Wel heeft zich met betrekking tot de uitvoering van *wettelijke* regels de regel ontwikkeld, dat de bevoegdheid tot uitvoering in zich houdt de bevoegdheid tot het uitoefenen

van politiedwang, maar Professor Vegting gelooft niet, dat eenzelfde regel voor ons recht aanvaard moet worden voor de geboden en verboden inhoudende beschikkingen.

Gaarne zal Professor Vegting nader vernemen op grond waarvan Van Wijk meent, dat een dergelijke regel voor ons positieve recht wel zou bestaan. Tevens zou hij dan gaarne vernemen of het afwijzen door Van Wijk van de politiedwangbevoegdheid van de p.b.o. organen ook samenhangt met een mogelijk bij hem bestaande opvatting, dat deze politiedwangbevoegdheid dan niet alleen zou moeten worden aanvaard voor de uitvoering van wettelijke regelingen van de bedrijfswetgevers maar ook voor de beschikkingen van de bedrijfsorganen.

Mr Dr J. Winsemius is verheugd, dat dit onderwerp in zijn algemeenheid eens aan de orde is gesteld. De prae-adviseurs zijn er in geslaagd de verschillende openbaringsvormen van de politiedwang in hun algemene aspecten te behandelen, al wrijft men zich wel even de ogen uit, wanneer men de reële executie volgens artikel 38 der Waterstaatswet onder één noemer gebracht ziet met bijvoorbeeld het opbrengen van een beschonkene, die de openbare orde verstoort. Spreker had in verband daarmede gaarne een historische beschouwing gezien over de ontwikkeling van het begrip politiedwang. Historisch valt het immers niet te ontkennen, dat beide genoemde vormen van politiedwang van dezelfde huize zijn. Wanneer Beekman terzake van de uitvoering van werken handelt over de inwinning volgens dijkrecht, schrijft hij, dat deze procedure ook gold voor de inning van de boeten. Deze boeten dienden om de vertering van het dijkgerecht te betalen, en deze verteringen genieten een zodanige faam dat het verband tussen reële executie en gebruik van sterke drank redelijkerwijs niet te ontkennen is.

Er zijn echter belangrijke verschillen tussen de reële executie in het waterstaatsrecht en andere openbaringen daarvan. Zo is de regeling van artikel 38 der Waterstaatswet volkomen gespeend van elke strafrechtelijke achtergrond. Hierin ligt als het ware een bijzondere karaktertrek van de reële executie in dat recht.

Prof. Prins wijst in zijn prae-advies de mening af, dat de straf zich op de dader, de reële executie zich op de toestand zou richten. Dit gaat in het waterstaatsrecht evenwel bepaald op. De reële executie richt zich daar inderdaad op de toestand. Het is irrelevant wie aansprakelijk is.

Een ander verschil houdt verband met de onderscheiding tussen indirecte en directe dwangmiddelen, waarbij de straf indirect, de politiedwang direct zou werken. De reële executie van artikel 38 der Waterstaatswet is evenwel noch een direct, noch een indirect dwangmiddel. Spreker noemt het liever een surrogaat van een dwangmiddel. De dader wordt niet gedwongen zijn verplichting na te komen, doch de overheid neemt het eenvoudig van hem af en presenteert de rekening. Denkt men aan de postenorder en de beschonkene op straat, dan is het

duidelijk, dat in die gevallen inderdaad directe dwang wordt toegepast. Bij de reële executie in het waterstaatsrecht is dit niet het geval; deze is een vervangingsmiddel voor de directe dwang.

Leest men de debatten bij de totstandkoming van de waterstaatswetten na de Franse tijd, dan blijkt dat niet de vraag in het geding was of reële executie moest worden toegestaan. Dit is een vierde verschilpunt. Prof. Prins heeft in zijn prae-advies vermeld, dat men in het begin van de 19e eeuw geen raad wist met het instituut van de politiedwang. Maar het is opmerkelijk dat dit bij de waterstaatswetten niet het geval was: men aanvaardde de reële executie zonder meer, aan rechterlijke machtiging werd niet gedacht. Merkwaardig, Thorbecke heeft bij de parlementaire behandeling van de wet van 1855 getracht deze wet te amenderen naar zijn stelsel. Ook daarbij was niet in discussie de vraag òf de rechter ten deze bevoegdheid had, maar wanneer: ter gelegenheid van het verhaal der kosten of reeds eerder.

Spreker wil dus niet de familierelatie tussen de verschillende vormen van politiedwang ontkennen, doch zou ze in de wetgeving niet onder één noemer willen brengen. De genoemde verschillen zijn zo groot, de ontwikkeling der instituten is zo uiteenlopend, dat een uniforme regeling weinig zin heeft.

Spreker komt thans nog met een bijzondere opmerking; zij betreft de reële executie van vergunningsvoorwaarden, waarover Mr van Wijk in zijn prae-advies handelt. Hij kan de prae-adviseur bijvallen wanneer hij spreekt over het jus constituendum. Er ontstaat dan evenwel een discrepantie tussen de hantering van het middel van straf en van politiedwang. Wanneer de straf aan de orde komt als de vergunninghouder heeft nagelaten een vergunningsvoorwaarde na te komen, dan is er de tendenz uit te gaan van de praesumptie, dat hij wordt geacht zonder vergunning te hebben gehandeld. Hij wordt niet vervolgd wegens het niet nakomen van de voorwaarde, maar wegens overtreding van het verbod, waarvan ontheffing is verleend. Gaat het evenwel niet om de straf, maar om de politiedwang, dan volgt de heer van Wijk een ander schema. De reële executie wil hij niet ter zake van het verbod uitoefenen waarvan ontheffing is verleend. Genoemde praesumptie laat hij varen en wil de executie slechts op de niet nagekomen voorwaarde betrekken. Hier ontbreekt de nodige eenheid. Dit is geen verwijt aan de heer van Wijk maar aan de jurisprudentie die de praesumptie heeft ontwikkeld. Acht de prae-adviseur het niet gewenst in dit opzicht naar unificatie te streven van straf- en executierecht bij vergunningen, meer dan op het gebied van de politiedwang als zodanig?

Wat de praktijk betreft schept de Bevoegdhedenwet geen probleem: ieder bevel kan reëel worden geëxecuteerd, ook dat tot nakoming van een vergunningsvoorwaarde. Ook ten aanzien van artikel 38 der Waterstaatswet zou spreker bereid zijn tot deze conclusie te komen al is daartegen in te brengen, dat de voorwaarden, verbonden aan een con-

cessie, met name genoemd worden als grondslag voor een bevel tot uitvoering. Ten aanzien van de in dat artikel niet genoemde vergunning kan men dus dubiëren, maar de formulering van het artikel geeft er toch nog aanleiding toe reële executie voor mogelijk te houden van vergunningsvoorwaarden. De executie moet dan evenwel noodzakelijke werken betreffen!

Spreker is echter geneigd reële executie buiten de wet om niet mogelijk te achten. Men zal daarom dikwijls genoegen moeten nemen met de straf alleen, indien reële executie niet te verwezenlijken is.

De praktijk redt zich – of tracht zich te redden – door in de voorwaarden der vergunning te bepalen, dat het bestuursorgaan bevoegd is om het niet nakomen van een vergunningsvoorwaarde reëel te executeren. Riekt deze conditie niet veel naar gecontracteerde eigenrichting?

Bij *Mr J. G. Steenbeek* zijn bij het lezen van de prae-adviezen enkele vragen gerezen, die hij meer in het bijzonder tot de tweede prae-adviseur zou willen richten.

Zijn eerste vraag is: wat verstaat de heer Van Wijk nu eigenlijk onder politiedwang. Spreker vindt in het tweede prae-advies hier en daar vrij veel uitspraken over doel en wezen van de politiedwang, maar bij vergelijking daarvan komt hem niet een volkomen klaar beeld voor ogen. Op blz. 59 wordt een begrip *politiedwang in gangbare zin* geïntroduceerd, die *even later de zuivere figuur van de politiedwang wordt genoemd.* Dit begrip staat op deze plaats in tegenstelling tot de actie van de havenmeester van Haarlem, die de doorvaart belette aan een vaartuig, waarvoor het verschuldigde havengeld niet zou zijn voldaan. Is deze actie dan een daad van politiedwang in niet gangbare zin of een onzuivere figuur van politiedwang? Naar sprekers gevoel kan dit geen politiedwang heten, omdat het ingrijpen zich niet direct richt op het herstel van een geschonden rechtsnorm.

Op blz. 60 schrijft de heer Van Wijk: „waar de wet het recht van politiedwang vermeldt, verschijnt dit behoudens een enkele uitzondering als een bevoegdheid die zonder voorafgaand rechterlijk oordeel uitgeoefend kan worden." Helaas, aldus de heer Steenbeek, deelt de prae-adviseur niet mede, welke deze enkele uitzondering is, maar wel kan naar sprekers mening hieruit worden afgeleid, dat de regel omtrent politiedwang moet zijn, dat het feit, of er al of niet een voorafgaand rechterlijk oordeel is, in beginsel voor de definitie van politiedwang geen gewicht in de schaal legt. Als spreker het goed begrijpt stemmen de beide prae-adviezen hierin wel overeen. Zoals professor Prins op blz. 23 e.v. aantoont, gaat het hierbij slechts om de paraatheid van de politiedwang en niet om de politiedwang zelf.

Andere uitlatingen van de heer Van Wijk doen echter in dit opzicht twijfel rijzen. In zijn prae-advies wijst hij er herhaaldelijk op, dat het uitschakelen van de rechter essentieel is. Spreker vraagt zich af of de

politiedwang hier niet al te veel vereenzelvigd wordt met de eigenrichting van de overheid. Het gebruik van dit woord eigenrichting acht de tweede prae-adviseur op blz. 62 eigenlijk misleidend, wanneer het vergeleken wordt met de eigen richting in het privaatrecht. De overheid zou niet een eigen belang hebben dat met particuliere eigen belangen kan worden vergeleken. In zekere zin is dit juist, volgens de heer Steenbeek, maar niettemin heeft de overheid z.i. een eigen belang, dat is de behartiging van het algemene belang. Op zichzelf past het woord eigen richting dan ook wel bij de overheid als executieve.

Op blz. 93 wordt gesteld, dat „de overheid het recht van politiedwang toekomt, met recht van parate en tevens reële executie, en dat op kosten van de overtreders, van de door haar gestelde normen." Hieruit zou zijn af te leiden, zegt spreker, dat het „op kosten van de overtreder" ook een element van de politiedwang is. Hierin wordt men gesterkt door het betoog op blz. 81, waar het voorbeeld wordt aangehaald van iemand die door ziekte zijn verplichting volgens een gemeentelijke verordening niet kon nakomen om sneeuw voor zijn woning weg te ruimen en die dan daarvoor niet gestraft kan worden, maar die wel de kosten zal moeten betalen van de wegruiming vanwege het gemeentebestuur. Dit voorbeeld wordt op één lijn gesteld met de formulering: „de overtreder met dwang houden aan de norm", waarbij de kosten niet worden genoemd. Men kan dan volgens deze redenering de overtreder met dwang houden aan de norm door hem de kosten te laten betalen van het normherstel van overheidswege. Het betoog op blz. 99 daarentegen doet veronderstellen, dat het „op kosten van de overtreders" – en naar sprekers mening terecht – niet een essentie vormt van de politiedwang.

Op blz. 81 schrijft Mr Van Wijk bij de behandeling van de verhouding tussen straf en politiedwang: „waar de onrechtmatigheid wegvalt moet ook de bevoegdheid ontkend worden om de „overtreder" met dwang te houden aan de norm die hij onder deze omstandigheden mocht schenden. Moeilijker is de vraag te beantwoorden voor de gevallen waarin de schuld ontbreekt; ik meen dat de bevoegdheid tot realisering van de norm met de sterke arm voor deze gevallen moet worden aangenomen." De heer Steenbeek vraagt of hier tussen straf en politiedwang niet teveel een parallel wordt getrokken. Spreker zou willen stellen dat de zieke man, die geen sneeuw ruimt en wiens straffeloosheid door een schulduitsluitingsgrond wordt verzekerd, door de reactie van de overheid niet „als overtreder met dwang wordt gehouden aan de norm", doch dat wel „de norm met de sterke arm wordt gerealiseerd". De zieke blijft immers rustig op zijn bed liggen; hij krijgt wel de rekening gepresenteerd, maar de sneeuw wordt door anderen weggeruimd. Spreker meent dat ook dit politiedwang is. Dit beantwoordt ook aan de op blz. 74 gesignaleerde tendens, dat de politiedwang zich minder richt op de overtreder, dan op het overtredene, dit in tegenstelling tot de straf.

Is het, zo vraagt de heer Steenbeek, – gezien ook deze tendens – wel juist om in het algemeen te stellen, dat politiedwang niet te pas komt waar een normschending straffeloos is door een rechtvaardigingsgrond? Naar zijn mening blijft de normschending in elk geval bestaan, dus blijft de overheid geconfronteerd met een inbreuk op de rechtsorde, zodat politiedwang in beginsel mogelijk blijft. Deze zal echter in feite dikwijls niet uitgeoefend kunnen worden omdat anders een andere praevalerende rechtsnorm zou worden geschonden. Dit kan echter niet altijd aanstonds worden onderkend. Wanneer een surveillerende agent twee vechtende personen op straat vindt, zal hij zich niet eerst kunnen afvragen, wie van de vechtenden een beroep op noodweer zou kunnen doen, maar hij zal volkomen terecht onmiddellijk een einde kunnen maken aan die vechtpartij. Hij maakt daarmede een einde zowel aan de aanranding als aan de noodweer. Als degene, die in noodweer ageerde daarbij een klap teveel krijgt, zal de politieagent daarvan niet spoedig een verwijt kunnen worden gemaakt, omdat hij redelijkerwijze in deze situatie niet kon beoordelen in welke richting zijn klap moest vallen. In het geval van de Huizer veearts, die uit veeartsenijkundige overwegingen gezonde koeien bij besmettelijk zieke koeien bracht en daarmee het tegen dit samenbrengen gerichte verbod overtrad, neemt men in het algemeen het bestaan van een rechtvaardigingsgrond aan; de wederrechtelijkheid ontbreekt hier. Toch maakt de heer Steenbeek zich sterk, dat de veterinaire inspecteur volkomen terecht dit samenbrengen van koeien zou hebben mogen verhinderen. In dit stadium behoeft deze laatste redelijkerwijze geen rekening te houden met de argumentatie, die de veearts achteraf zijn straffeloosheid bezorgt.

Ook tegen een persoon aan wie straffeloosheid toekomt niet wegens een schulduitsluitingsgrond of een rechtvaardigingsgrond, maar omdat hij het strafbare feit niet eens pleegt, kan in voorkomend geval politiedwang worden uitgeoefend wegens inbreuk op een rechtsnorm. Dit zal zich bv. kunnen voordoen wanneer iemand onder hypnotische invloed er toe komt als verkeersagent het verkeer te regelen. Een strafbaar feit kan deze gehypnotiseerde niet plegen, omdat hij geen wilshandeling verricht; toch lijkt het de heer Steenbeek wel te rechtvaardigen deze pseudo-verkeersagent met de sterke arm van zijn plaats te verwijderen.

Dr B. de Goede prijst de degelijkheid en betrekkelijke volledigheid van de prae-adviezen. Over elk van de beide prae-adviezen wil hij een opmerking maken.

Prof. Prins gaat in op de vraag of de bevoegdheid tot het uitoefenen van politiedwang besloten ligt in de bevoegdheid tot uitvoering. Voor de bevestigende beantwoording van deze vraag maakt de praeadviseur gebruik van historisch materiaal. De heer De Goede acht het wenselijk, dat een nog grotere voorzichtigheid wordt betoond bij de

verwerking van historisch materiaal dan de heer Prins heeft gedaan. Deze heeft zich beroepen op de geschiedenis van de totstandkoming van de Gemeentewet en de Kringenwet. Hieruit zou blijken dat Thorbecke de bevoegdheid tot het uitoefenen van politiedwang aanwezig heeft geacht ook zonder dat een wetsbepaling deze bevoegdheid uitdrukkelijk toekent. Volgens spreker gaat men te ver als men hieruit de conclusie trekt, dat de regering van toen af aan op dit standpunt stond. Spreker wijst op de geschiedenis van artikel 6 der wet van 1895 tot voorlopige voorziening in sommige waterstaatsbelangen. In dat artikel werd het politierecht der waterschapsbesturen *gehandhaafd* om molens en sluizen, waarmee een overtreding was gepleegd, ten koste van de overtreder te sluiten of te verzegelen. Sommige Kamerleden hadden gevraagd, dit recht te *verlenen* aan de besturen, die het tot dusver niet bezaten. De regering was echter niet van zins om aan dit verlangen te voldoen: het wetsontwerp beoogde alleen „handhaving van het bestaande". In de gedachtengang van de heer Prins past dit antwoord, naar spreker meent, maar kwalijk.

De heer Van Wijk heeft gewezen op de voordelen van een uitdrukkelijke bepaling: zij kan vormvoorschriften geven, zij kan het competente orgaan aanwijzen en een regeling geven voor het kostenverhaal.

De heer De Goede heeft echter een antwoord gemist op de vraag of er een *plicht* bestaat tot het uitoefenen van politiedwang. Is aan een waterschapsbestuur bij het reglement der instelling de handhaving van politiebepalingen opgedragen, dan kan dit bestuur politiedwang uitoefenen; G. S. zijn en blijven hiertoe echter evenzeer bevoegd en wel krachtens artikel 135*bis* van de Provinciale wet. Kan het waterschapsbestuur zich nu onthouden van het toepassen van politiedwang door te stellen, dat G. S. hiertoe maar moeten overgaan? De heer De Goede meent dat er voor het waterschap een plicht bestaat, maar G. S. kunnen niet van stonde aan het waterschapsbestuur tot optreden dwingen. Hoe ver gaat dan echter de „beleidsruimte"? Aannemende dat het op een gegeven ogenblik duidelijk is geworden, dat het waterschapsbestuur onwillig is om politiedwang toe te passen en dat G. S. overgaan, d.m.v. art. 45 Waterstaatswet, tot dwangmaatregelen, is dan de bijzondere commissaris bevoegd woningen te doen betreden? Artikel 7 van de Waterstaatswet luidt zeer algemeen en dit geval zou er onder zijn te brengen, ware het niet dat anderzijds artikel 7 niet spreekt over artikel 45. Hiermede wil spreker maar zeggen, dat, ook al zijn er geschreven bepalingen, de moeilijkheden niet van de baan zijn. Concentratie en unificatie acht ook de heer De Goede gewenst; spreker ziet, anders dan Dr. Winsemius, er geen voordelen in, dat ook t.a.v. de politiedwang het waterstaatsrecht zijn aparte positie behoudt; dit recht staat toch al zo geïsoleerd. Ten opzichte van de kàns op verwerkelijking van de unificatie en de concentratie staat spreker sceptisch. Wij komen steeds meer terecht in de casuïstiek; in het gunstigste geval staan de détail-bepalingen náást elkaar. Het lijkt er op of de re-

gering zich met betrekking tot de aandrang tot wetswijziging in verlei opzicht de woorden van de door de eerste prae-adviseur ten tonele gevoerde Piet Paaltjes eigen heeft gemaakt: „Zoals ik zwijg, zo zweeg er op aarde nooit één."

Prof. Mr S. F. L. Baron van Wijnbergen herinnert aan de vergelijking van de straf met de politiedwang in de beide prae-adviezen. Spreker ziet het wezen van de straf in de vergelding, niet in die zin, dat de vergelding het doel van de straf zou zijn, maar zo, dat zij een noodzakelijk element van de straf is. Omdat de straf vergeldend is, is zij aanvaardbaar – in de eerste plaats voor de gestrafte zelf – en juist dank zij dit aanvaard worden kan zij haar plaats ter handhaving van de rechtsorde vervullen.

Dit element der vergelding onderscheidt de straf niet alleen van wat spreker wil noemen de strafrechtelijke maatregelen, maar tevens van de politiedwang. Het element der vergelding ontbreekt in de politiedwang. De heer Winsemius verstaat blijkbaar onder politiedwang iets anders dan van der Pot aangeeft (zie pag 13 der prae-adviezen). Wanneer hij als voorbeeld de Waterstaatswetgeving noemt, merkt hij terecht op, dat het element van overtreden van een strafnorm geheel ontbreekt. Spreker is van mening dat dit nu juist het kenmerk van de politiedwang is: zij is gericht op de verwezenlijking van het doel der overheid, niet zozeer op het handhaven van de rechtsorde. Politiedwang reageert dan ook niet zoals de straf op schending van de rechtsorde, maar op verijdeling van het oogmerk van het bestuur. Dat politiedwang slechts geoorloofd is indien een rechtsregel wordt geschonden, vindt zijn ontstaan niet in het doel waarop de politiedwang is gericht, maar in het beginsel van de rechtsstaat, dat – wat men daaronder dan ook moge verstaan – overheidsdwang slechts toestaat wanneer dit steunt op een algemeen verbindend wettelijk voorschrift. Daarin verschilt spreker van mening met de tweede prae-adviseur, die de politiedwang wèl beschouwt als gericht op de handhaving van de rechtsorde, en wellicht ook met de eerste prae-adviseur, hoewel hetgeen deze op pagina 16 en 17 der prae-adviezen zegt, in dit verband niet geheel duidelijk is. Hij geeft de onmiddellijkheid in de politiedwang als onderscheiding met de straf aan, maar direct daarna wijst hij erop, dat het motief der leedtoebrenging aan politiedwang geheel vreemd is, een aanwijzing voor de door spreker verdedigde opvatting. Aanvaardt men deze opvatting, dan is het ook verklaarbaar waarom de politiedwang wordt gezien als een van nature aan de overheid toekomende bevoegdheid, gelijk ook de beide prae-adviseurs doen. Uit de aard van het bestuursgezag vloeit voort, dat de uit de bestuursbehoeften voortgekomen wetgeving en de daarop berustende bestuursbeschikkingen haar doel bereiken desnoods tegen de wil van de bestuurden. Deze strekking van de politiedwang maakt hem ook tot het dwangmiddel bij uitstek in handen van het bestuursgezag. Beide prae-adviseurs zijn

het hierover wel eens. De bedenkingen van de eerste prae-adviseur tegen het kwistig rondstrooien van strafbedreigingen in de bestuurswetgeving zijn spreker dan ook uit het hart gegrepen. In dit verband wijst hij op het prae-advies, dat vorig jaar door mr Loeff voor de Nederlandse Juristenvereniging is verdedigd en waarin deze de rechter ziet als orgaan van de rechtsgemeenschap, die hij onderscheidt van de staatsgemeenschap.

Uit het feit, dat naar het oordeel van spreker de politiedwang niet gericht is op het handhaven van de rechtsorde, maar op het bereiken van het doel dat het bestuur zich voor ogen stelde, volgt nog, dat hij op een ander punt met de tweede prae-adviseur van mening verschilt, nl. ten aanzien van de vraag of politiedwang mag worden uitgeoefend als er een strafuitsluitingsgrond is (pagina 81 der prae-adviezen), welke vraag de heer van Wijk ontkennend beantwoordt. Spreker is met de heer Steenbeek een andere mening toegedaan. In beginsel is er geen grond om de politiedwang uit te sluiten. Wel zal in concreto politiedwang vaak achterwege blijven, maar als de noodtoestand of de toestand van gevaar voorbij is ziet spreker geen aanleiding politiedwang achterwege te laten. Bij ambtelijk bevel evenmin, al zal het er in feite wel van afhangen van wie het bevel afkomstig is. De redenen waarom in het strafrecht strafuitsluitingsgronden zijn aanvaard, zijn bij de politiedwang niet aanwezig. Spreker verwijst overigens naar hetgeen de heer Steenbeek heeft opgemerkt.

Op pagina 38 van zijn prae-advies behandelt Prof. Prins het koninklijk besluit met terugwerkende kracht, waarschijnlijk alleen om het „vrij politiebedrijf" een „soortgelijke vertekening van het beeld" (van de rechtsstaat) te kunnen noemen. Nu wordt inderdaad wel verdedigd, dat de afkondigingswet van 1852 (Stb. 92) verbiedt aan een algemene maatregel van bestuur terugwerkende kracht te verlenen. Maar er zijn anderen, die, overeenkomstig de opvatting van de Hoge Raad (zie bv. H.R. 26-10-1951, met noot D. J. V.) betogen, dat artikel 3 van de wet van 1852 slechts over de inwerkingtreding handelt en omtrent terugwerkende kracht geen bepalingen bevat. Er is daarom, naar sprekers mening, niet voldoende grond om de handelwijze van de Kroon, die zich te dezen op hetzelfde standpunt als de Hoge Raad stelt, te duiden als een veronachtzamen van in Grondwet en wet vervatte bepalingen.

Mr L. F. V. Keyzer heeft aan de woorden van lof jegens de prae-adviseurs, die de vorige sprekers hebben geuit, niets toe te voegen. Op een enkel punt zal spreker in herhaling moeten vallen, doch hij denkt hierbij aan het woord van Kierkegaard: „Herhaling is het brood dat voedt met zegen".

Op pagina 4 der prae-adviezen handelt Prof. Prins over artikel 210 der gemeentewet; hij oefent daar critiek uit op de omstandigheid, dat het artikel de politiedwang – de *bevoegdheid* tot enz. – tot de *uitvoering*

van 's raads verordeningen rekent. Spreker zou hier toch wel verzachtende omstandigheden voor Thorbecke willen bepleiten: men leefde nu eenmaal onder een algemeen aanvaarde begripsindeling, waarbij men de politiedwang wel onder moest brengen bij het begrip uitvoering.

Spreker ontkent, dat Thorbecke de rechtspraak van de onafhankelijke rechter ooit onder uitvoering heeft gebracht, zoals de eerste praeadviseur op pagina 7 zegt. Er is, zoals Stellinga in zijn staatsrechtboek opmerkt, een zekere verbinding tussen rechtspraak en uitvoering. Accoord, doch dit behoeft verschil in wezen niet uit te sluiten. Thorbecke hamert in zijn „Aantekening" en de „Bijdrage" telkens weer op dit onderscheid. Hij spreekt over het verschillende wezen der beide machten enz.

Spreker sluit zich aan bij hetgeen Prof. Baron van Wijnbergen heeft gezegd over het onderscheid tussen straf en politiedwang, Er is een wezensverschil tussen beide. Waar ligt nu de grens? De politiedwang vereffent in de physieke orde een inbreuk, de straf brengt in de morele orde vergelding. Voor de politiedwang geldt het „omnia restaurare in publicis"; de straf is van een andere orde. Daarom spelen rechtvaardigings- en schulduitsluitingsgronden bij de straf wel een rol, doch bij de politiedwang niet.

Op pagina 35 spreekt de eerste prae-adviseur over de zijns inziens onbewezen stelling, dat het publieke recht sterker is dan het privaatrecht. Spreker is het daarmede niet eens. Indien hij, om een voorbeeld te noemen, een schutting wil bouwen op het erf van zijn buurman, dan zal hij dat voornemen slechts kunnen uitvoeren – tenzij de zaak in der minne wordt geregeld – indien hij met een vonnis op grond van het „ladderrechtartikel" daartoe gerechtigd wordt tegen betaling van een schadevergoeding. Wanneer de overheid zulk een daad wil stellen, roept zij een verordening in het leven. Dit maakt toch wel een aanzienlijk verschil. Spreker wil zijn mening ook toetsen aan het ontwerp voor het nieuwe Burgerlijk Wetboek, waar in de inleidende titel wordt gezegd, dat een bevoegdheid, krachtens burgerlijk recht niet mag worden uitgeoefend in strijd met het geschreven of ongeschreven publieke recht. Hierin ligt een prae voor het publieke recht.

Bij bladzijde 38 van het eerste prae-advies zou spreker willen aantekenen: In raadselen wandelt de mens op aard. De prae-adviseur heeft het hier over de algemene maatregel van bestuur en het zg. klein Koninklijke Besluit. Het is voor spreker een verrassing, dat de Koning bij het klein Koninklijk Besluit zijn wetgevingsdrang naar believen zou mogen uitvieren. Is de Koning dan zo vrij als een vogel in de lucht? Prof. Prins bedoelt dit waarschijnlijk niet; spreker vermoedt dat het gaat om de mogelijkheid van terugwerkende kracht. Maar zoals het in het prae-advies staat wekt het wrevel, angst en huivering.

Tenslotte zou spreker nog een noot willen plaatsen bij pagina 62 van het tweede prae-advies. De administratie wordt hier voorgesteld als

dienaar van het recht. Dit acht spreker niet juist. Peters (Verwaltungsrecht) wijst er terecht op, dat de administratie de politieke doeleinden van de staat heeft te verwezenlijken. Men mag hopen en vertrouwen dat zij daarbij niet al te zeer in strijd komt met de eisen der gerechtigheid, doch haar taak is het niet om met gesloten ogen de weegschaal der gerechtigheid te dienen. Naar zijn aard is het bestuur nu eenmaal op doelmatigheid gericht en derhalve utilistisch.

Prof. Dr G. A. van Poelje wil opzettelijk en welbewust buiten de orde treden. De voorzitter heeft in zijn openingsrede herinnerd aan het vijftienjarige bestaan van de vereniging. Prof. Van Poelje wil wijzen op het feit dat we sinds de vorige algemene vergadering hebben ontvangen de herdruk van het Nederlands Bestuursrecht. Deze herdruk doet stilstaan bij het werk van Van der Grinten, maar heeft ons ook gebracht een algemene behandeling van de grondbeginselen van het Nederlandse bestuursrecht zodanig als ten tijde van de oprichting van de Vereniging voor Administratief Recht niet mogelijk was. Prof. Van Poelje ziet verband tussen het bestaan van deze vereniging en het werk dat haar voorzitter tot stand heeft gebracht. Alle beoefenaren van het bestuursrecht zijn dankbaar voor dit op hoog peil – Prof. Van Poelje verwacht in de volgende druk een nog hoger peil – staande werk. Spreker vraagt de voorzitter om aan mevrouw Donner de dank over te brengen voor het feit dat zij haar man een zodanige sfeer heeft geschapen dat binnen deze sfeer dit volkomen nieuwe boek geschreven is kunnen worden.

Komende tot de prae-adviezen zegt prof. Van Poelje dat hij waardering heeft voor het werk dat de prae-adviseurs hebben verricht, maar dat hij met hun prae-adviezen niet uitermate gelukkig is. Van geen van beiden weet hij nog wat hun algemeen theoretisch standpunt is. Naar zijn mening kan men t.a.v. de politiedwang niet anders zijn standpunt bepalen dan uitgaande van een welomlijnde rechts- en wereldbeschouwing. De uiteenzettingen die de prae-adviseurs hebben gegeven zijn z.i. niet de duidelijke resultante van zulk een opvatting; zij geven citaten van schrijvers, die van de meest uiteenlopende gezichtspunten uit schrijven.

Na lezing van de prae-adviezen had spreker ook niet de overtuiging dat we nu geen behoefte meer hebben aan een verdergaand onderzoek in hoeverre, uitgaande van bepaalde in de maatschappij levende rechtsopvattingen, politiedwang in beginsel al dan niet geoorloofd is. Het beantwoorden van deze vraag valt echter wat buiten de sfeer van de debatten. Van grote betekenis is het om uit te maken of men bij de politiedwang te doen heeft met een uitvoeringsbevoegdheid of met een bevoegdheid, die voortvloeit uit de aard van het bestuur, die een min of meer toevallige neerslag vindt in een algemene wetsbepaling.

Zoekt Mr Van Wijk achter elk voorschrift een beperkte norm?

Prof. Van Poelje mist een diepere beschouwing over de vraag in hoe-

verre allerlei opvattingen die verband houden met de sterk individualistische rechtsleren van het begin van de vorige eeuw nog gelden in de sociaal gerichte wetgeving van de tegenwoordige tijd. Is artikel 28 van de Hinderwet op zichzelf nodig om aan de gemeentelijke overheid het recht te geven om tot sluiting van een inrichting over te gaan of is dit artikel alleen ter wille van de procedure regeling opgenomen? Eenzelfde vraag doet zich voor t.o.v. artikel 37 van de Drankwet. Is artikel 30 van de Leerplichtwet een voorschrift dat noodzakelijk zou zijn als men nu een nieuwe leerplichtwet zou gaan ontwerpen en zich voor de vraag gesteld zou zien: is de politie bevoegd leerplichtige kinderen die op straat zwerven, daar te brengen, waar zij behoren te zijn

Prof. Van Poelje heeft de indruk dat het bestuur met het kiezen van de politiedwang als onderwerp voor de prae-adviezen voor 1954 aan de practische zijde van dit vraagstuk aandacht heeft willen schenken Is dit het geval dan mist spreker een antwoord op de vraag in welke omvang in de samenleving van dit ogenblik gebruik wordt gemaakt van de bevoegdheid tot het uitoefenen van politiedwang. Is de omschrijving van de bevoegdheid ruim genoeg en geeft de omschrijving anderzijds in deze gecompliceerde samenleving voldoende rechtsmiddelen om zich t.o. een ongemotiveerd handelen te verzetten? In hoeverre is de procedure van verzet tegen het gebruiken van dwangmiddelen juist geregeld; is op het ogenblik een meer uitgewerkte regeling nodig? Prof. Van Poelje is daarom wel dankbaar, maar niet voldaan. Een vrij uitvoerige enquête zou z.i. nodig zijn. Het feitenmateriaal over de wijze waarop de bepalingen over politiedwang werken mist hij; werken zij voldoende of is aanvulling of omwerking gewenst.

In het verleden werd de politiedwang niet op een ruim terrein toegepast. Vóór 1900 pasten de gemeentebesturen artikel 180 gemeentewet praktisch niet anders toe dan als er sprake was van afbraak van bouwvallige huizen en van huizen die buiten de rooilijn gebouwd waren. Als bewijs hiervoor verwijst spreker naar het in 1860–1880 verschenen voortreffelijke werk van Hartman: bestuur en administratie van de gemeenten in Nederland, een alphabetisch ingericht handboek, waarin men geen enkele fout en tekortkoming zal ontdekken. Zoekt men echter in dit boek naar art. 180, dan vindt men het slechts vermeld onder „amotie" en onder „gebouwen". Zien we dit, dan begrijpen we ook de oude jurisprudentie, die zich bijna alleen bezig hield met de vraag of politiedwang onteigening is en dan begrijpen we eveneens de uitzonderlijke betekenis van hetgeen in 1900 is gebeurd toen in de Woningwet niet alleen de politiedwangbevoegdheid werd overgenomen, maar ook voor de eerste maal een min of meer uitvoerige regeling voor het kostenverhaal werd vastgesteld (Kruseman!). Merkwaardig is het dat in het Engeland van na 1945 (grote woningnood) in de Housing-act een voorschrift is opgenomen om de eigenaren te dwingen aan verwaarloosde woningen voorzieningen aan te brengen.

Heeft de huurverhoging in ons land de huiseigenaren tot reparaties

genoopt en in hoeverre zijn de gemeentebesturen actief om te zorgen dat datgene gebeurt, waarvoor de huurverhoging is toegestaan?

Deze beschouwing brengt Professor Van Poelje op het rapport van de Staatscommissie Van den Bergh. Artikel 44 van het ontwerp Ruimtewet geeft een recht van parate executie aan de minister, welk recht hij kan uitoefenen als de gemeentebesturen in gebreke blijven. In de Memorie van Toelichting op dit artikel wordt geschreven: „De klacht is geuit, dat de gemeentebesturen soms op niet geheel te billijken gronden afzien van hun bevoegdheid om politiedwang toe te passen. Dit is een bedenkelijk verschijnsel, omdat toch, behalve in zéér exceptionele gevallen, tegen handelingen in strijd met wettelijke voorschriften op consequente wijze en met gestrengheid moet worden opgetreden. De in dit opzicht blijkbaar bestaande tekortkomingen worden door de voorgestelde regeling, waardoor de Minister in gevallen van ernstige gemeentelijke onverschilligheid ten opzichte van de wetsnaleving terstond zelf kan optreden, beter en gemakkelijker ondervangen dan door het invoeren van een speciale, ten aanzien van de gemeentebesturen in werking te stellen dwangbepaling". Professor Van Poelje had het, nu wij over de politiedwang beraadslagen, wel belangrijk gevonden om te horen of deze beschuldiging van de gemeentebesturen gegrond is. Zo ja, dan moet geen ogenblik gewacht worden met het treffen van voorzieningen al dan niet in de zin zoals door de commissie Van den Bergh voorgesteld.

In de Town- and countryplanning bill wordt een zeer uitvoerige regeling gegeven voor de „enforcement of planning control." Indien wij in het raam van de handhaving van onze bouwverordeningen behoefte hebben aan „enforcement" is dan voldoende wat onze Woningwet bepaalt of vraagt de maatschappij van thans om een meer uitgewerkte regeling, die eenerzijds aan het bestuur grotere machtsmiddelen geeft en die anderzijds aan de tegenpartij grotere bevoegdheden geeft om tegen wat zij onrecht acht in verzet te komen?

Professor Van Poelje geeft tenslotte het bestuur in overweging om op basis van de prae-adviezen en aan de hand van een te houden enquête het vraagstuk van de politiedwang aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Mr H. Fortuin heeft de prae-adviezen met belangstelling gelezen, doch voelt niet de behoefte naar aanleiding daarvan algemene opmerkingen te maken. Wel wil hij iets zeggen over hetgeen zijn bijzondere belangstelling heeft, en wel hetgeen vermeld wordt over de Rijnvaartakte. De eerste prae-adviseur heeft het woord „Lobith" gebruikt (pagina 29 der prae-adviezen), aanknopend aan een opmerking van Langemeyer, vermeld op pagina 27 van zijn prae-advies. Letterlijk staat er: „Zelfs in een geval van zo evident onrechtmatig optreden als „de stop van Lobith" konden de benadeelde burgers er niet aan denken het recht nu maar eerst in eigen hand te nemen en dus kozen zij de

lange en moeizame weg van het civiele proces." Spreker begrijpt niet waarom de prae-adviseur dit verband heeft gelegd. De zaak was deze, dat wie zich niet stoorde aan de beschikking van de Minister van Verkeer en Waterstaat, bij de grens werd opgehouden. De schippers dachten er wel degelijk aan het recht in eigen handen te nemen, maar de schepen werden aan de ketting gelegd als de papieren niet in orde waren; deze figuur is niet vreemd bij de politiedwang. De moeizame weg van de civiele procedure werd dus oorspronkelijk niet gekozen, maar was uiteindelijk de enige oplossing omdat men geen andere weg meer kon volgen. Spreker zou van de prae-adviseur gaarne nader iets vernemen over dit gedeelte van zijn prae-advies.

Op dezelfde bladzijde (28/29) bespreekt Prof. Prins in verband met onrechtmatig overheidsoptreden het geval, waarbij de verhouding tussen de Vrachtverdelingswet en de Rijnvaartacte in het geding was; al mocht de administratie redelijkerwijs vermoeden, dat zij hier te maken had met een geval van verboden vervoer, zij moest op grond van de voorgeschiedenis hebben geweten, dat zij zich hierbij in een wespennest stak. Wanneer een politie-agent optreedt, steekt hij zich naar sprekers oordeel altijd in een wespennest. Dit kan men dus nooit als een criterium aanvaarden. In de voorgeschiedenis van Lobith heeft spreker in de jaren 1946–1947 gewezen op de onrechtmatigheid van een zodanig overheidsoptreden. Het is geenzins eenvoudig vast te stellen wat onder vrijheid van scheepvaart, als bedoeld in de akte van Mannheim, moet worden verstaan. In de laatste jaren heeft de Hoge Raad drie arresten te dezer zake gewezen, waaraan echter moeilijk een touw is vast te knopen.

Als jong lid wil *Mr W. Duk* niet in debat treden, doch wel enkele vragen stellen.

Op de pag. 71/72 vermeldt de tweede prae-adviseur, dat in de Wet op de bedrijfsorganisatie geen bepalingen terzake van politiedwang voorkomen. Waarom heeft hij echter in dit verband niet vermeld artikel 8, sub d, van de Wet op de economische delicten? De bedrijfsorganisaties zijn bevoegd om overtreding van haar verordeningen te bestempelen als een economisch delict. Dan vindt de Wet op de economische delicten ten aanzien van de gevolgen der overtreding toepassing. Een van deze gevolgen is, dat de rechter overeenkomstig artikel 8, sub d, der wet, de verplichting kan opleggen om te verrichten wat wederrechtelijk is nagelaten, teniet te doen wat werd verricht, enz., op kosten van de veroordeelde. Mogelijk is de heer Van Wijk van oordeel, dat hier geen sprake is van politiedwang. Het had niettemin aanbeveling verdiend dit punt in het prae-advies te vermelden. Is het achterwege laten daarvan psychologisch hieruit te verklaren, dat de heer Van Wijk niet is gesteld op de inmenging van de rechter in het bestuur?

Spreker, die werkzaam is op het departement van Justitie, is, hoe

zeer hij ook gevoelt voor de administratie, bereid een lans te breken voor de rechter. Is de heer Van Wijk niet van mening dat er in gevallen, waarin geen accuut gevaar aanwezig is, veel te zeggen is voor de verplichting om vooraf aan de rechter te vragen of er onrecht is gepleegd en hoe dit kan worden weggenomen? Dit heeft het psychologische voordeel, dat de burger zich beschermd weet door een onafhankelijke rechter. Voor de administratie wordt het voordeel bereikt, dat zij niet behoeft te vrezen, dat de rechter achteraf haar ingrijpen als onrechtmatig zal aanmerken.

Is het verder wel juist te stellen, dat de rechter let op de belangen van partijen en de administratie op het algemene belang? Moet met name de strafrechter, die ook over economische delicten oordeelt, niet voortdurend rekening houden met het algemene belang?

Men bedenke hierbij, dat het begrip „algemeen belang" in het administratief recht veelomvattend en vaag is en dat de administratie is gedifferentieerd in allerlei organen, die elk voor zich opkomen voor een bepaald belang. Zijn die organen niet geneigd het belang dat zij behartigen te vereenzelvigen met het algemeen belang? En kan niet juist de strafrechter, die het geheel moet overzien, meer objectief beoordelen wat in een bepaald geval de passende maatregel moet zijn? De vraag of er uit een oogpunt van bestuursbeleid wel voldoende termen zijn voor het uitoefenen van dwang, kan de administratie, waartoe spreker ook het Openbaar Ministerie rekent, vooraf bezien.

Spreker gelooft voorts, dat de rechter niet ondeskundig is. Deze behoeft trouwens, wanneer de beleidsvraag - of het opportuun is tot ingrijpen over te gaan – is beslist, alleen vast te stellen of er een onrechtmatigheid is en welke de meest geëigende maatregel kan zijn, – die zo min mogelijk schade toebrengt aan andere doeleinden dan hetwelk wordt nagestreefd – om het onrecht te keren.

Op pagina 81 acht de tweede prae-adviseur het onderscheid tussen straf- en schulduitsluitingsgronden van invloed ter beantwoording van de vraag of dwang geoorloofd is. Hij spreekt echter niet over het geval dat een strafbaar feit alleen mag worden vervolgd wanneer een bijzondere voorwaarde is vervuld, zoals de klachtdelicten. Is in die gevallen wel politiedwang geoorloofd? Indien b.v. ingeval van overspel de klacht ontbreekt, is de administratie dan bevoegd om iets, wat dan ook, te ondernemen?

De opmerkingen, die *Mr A. J. Hagen* wil maken, hebben betrekking op twee punten n.l. 1. de verhouding van de politiedwang tot de straf en 2. de grenzen van de mogelijkheid om politiedwang uit te oefenen.

Ad 1: Op blz. 19 merkt Prof. Prins iets op over de volgorde van straf en politiedwang; z.i. is de straf ultimum remedium en is het daarom onjuist de straf als primair en de politiedwang als subsidiair te beschouwen. De heer Hagen acht de kwestie zo te algemeen gesteld en is van oordeel, dat men hier, naar de aard van de gevallen, drie cate-

gorieën moet onderscheiden, nl. de gevallen, waarin alleen behoefte bestaat aan straf, zoals bij de meeste verkeersovertredingen, voorts de gevallen, waarin alleen behoefte bestaat aan politiedwang – welke groep naar sprekers mening niet groot is – en tenslotte de gevallen, waarin zowel het middel van de politiedwang als dat van de straf op zijn plaats is.

Prof. Prins beticht de wetgever er van, dat hij veel te kwistig met de strafsanctie omspringt, doch spr. acht dit verwijt niet geheel juist; het wil hem voorkomen, dat de strafsanctie in de meeste gevallen niet wel kan worden gemist.

Een herziening van het opportuniteitsbeginsel, zoals Prof. Prins wil, dat nl. geen strafvervolging wordt ingesteld dan om (dringende) redenen van algemeen belang, acht de heer Hagen niet verantwoord. Spr. vreest, dat aldus een chaos niet denkbeeldig is; men denke slechts aan de verkeersovertredingen. Over dit punt zou nog meer te zeggen zijn, doch spr. wil het hierbij laten.

Ad 2: De heer Van Wijk grijpt in zijn prae-advies terug op het in 1951 gevoerde debat over de vraag of de overheid kan verrichten wat de vergunninghouder krachtens de aan de vergunning verbonden voorwaarden had moeten doen. Prof. Vegting heeft in wat hij vandaag heeft gezegd terecht een tegenstrijdigheid in het betoog van de heer Van Wijk, die genoemde vraag bevestigend beantwoordt, geconstateerd. Deze wil voor politiedwang een aanwijzing in het objectieve recht, doch ten aanzien van de nakoming van vergunningsvoorwaarden vinden we een dergelijke aanwijzing niet.

Op het terrein van de p.b.o. acht de heer Van Wijk politiedwang niet mogelijk. Als nu op grond van een verordening van een bedrijfsorganisatie een vergunning met voorwaarden wordt verleend, is het dan mogelijk, zo vraagt de heer Hagen, bij niet-naleving van de voorwaarden politiedwang uit te oefenen?

Spr. heeft nog een ander bezwaar tegen de mening van de heer Van Wijk. Volgens deze is politiedwang een middel om tot restitutio in integrum te komen. In herstel in de *vorige* toestand ligt dus een grens (pag. 74). Maar hoe is dan te verklaren, dat de overheid gerechtigd zou zijn (door de naleving van vergunningsvoorwaarden met politiedwang te bewerkstelligen) iets te gaan verwezenlijken, wat er van te voren niet was? De heer Hagen vindt hierin een krachtig argument voor zijn – reeds in 1951 ingenomen – standpunt, dat de overheid alleen dan gerechtigd is te doen verrichten hetgeen in strijd met de vergunningsvoorwaarden is nagelaten, als zij zich op een uitdrukkelijke wettelijke bepaling, zoals bv. art. 73, lid 6, der Woningwet, kan beroepen.

Op blz. 100 betoogt Mr Van Wijk dat, mits aan twee nader genoemde vereisten wordt voldaan, een vergunning geweigerd kan worden op grond van vrees voor niet verhaalbaarheid van kosten na politiedwang. De heer Hagen meent dat in een zodanig geval de vergun-

ning moet worden geweigerd uit vrees dat de vergunning zal worden misbruikt. In de redenering van de tweede prae-adviseur is een discriminatie gelegen t.o.v. niet kapitaalkrachtige aanvragers. Dit is niet te rijmen met het beginsel, dat een vergunning alleen behoort te worden geweigerd, wanneer het belang, dat met het vereiste van de vergunning wordt gediend of beschermd, daartoe noopt. Evenzeer staat de heer Hagen afwijzend tegenover de mening van Mr Van Wijk, dat de vergunninghouder de verplichting tot het storten van een waarborgsom kan worden opgelegd. Dit kan volgens spr. slechts dan, als de wetgever die bevoegdheid uitdrukkelijk aan het gezag dat de vergunning verleent, heeft toegekend. Bij de concessie ligt het z.i. geheel anders: het concessie verlenende gezag is in beginsel wel vrij die bepalingen en voorschriften in de concessie op te nemen die het wenselijk en oorbaar acht. Juist in dit opzicht ziet spr. een groot verschil tussen de vergunning en de concessie.

Mr Dr J. B. Sens heeft een vraag, mede naar aanleiding van hetgeen Prof. van Poelje heeft gezegd. In de gemeentelijke bestuurspraktijk stelt men de politiedwangbevoegdheid meer op prijs dan de poenale sanctie zoals de geldboete. Omdat politiedwang een *bevoegdheid* is, is ook de opmerking juist, dat er gemeentebesturen zijn die er zich niet aan houden. Zo hebben kort na de oorlog vele gemeentebesturen afstand gedaan van de uitoefening dezer bevoegdheid in geval iemand in strijd met de bouwverordening een garage of ander bouwsel oprichtte. Genade gold toen voor recht. Het kwam zelfs wel voor dat de betrokkene een tip kreeg om een bouwvergunning aan te vragen. Kwam de aanvraag aan de orde, dan werd zij in strijd met elk voorschrift voor kennisgeving aangenomen. De gemeentebesturen zagen welbewust van de uitoefening der politiedwangbevoegdheid af.

De uitoefening van de politiedwang is niet aan een termijn gebonden. Wel komt een termijn voor in de Algemene Wet, maar in het algemeen is er geen beperking. Indien een gemeentebestuur over een aantal jaren tegen zo'n bouwsel aanziet, kan dan nog politiedwang worden uitgeoefend, of moet volgens een algemeen beginsel van behoorlijk bestuur worden aangenomen, dat dit recht is verwerkt? Is het dus noodzakelijk – in aansluiting op de woorden van Prof. Van Poelje – in het éne geval de politiedwangbevoegdheid uit te breiden, anderzijds zal men deze toch dienen te binden aan zekere scherp omlijnde normen.

Professor Mr Dr G. van den Bergh is door Professor Van Poelje uit zijn tent gelokt om iets te zeggen. In de Staatscommissie Van den Bergh is drie jaar hard gewerkt; het lijvige rapport dat is uitgebracht komt formeel voor verantwoordelijkheid van de commissie, materieel evenwel rust de verantwoordelijkheid voor een belangrijk deel op de secretaris, aan wie met gerustheid het opstellen van het rapport overgelaten kon

worden. Bij grote moeilijkheden had deze altijd bovendien de beschikking over een zeer voortreffelijke adviseur; habet domi, unde discat.

Prof. Van den Bergh sluit zich aan bij de welverdiende hulde die aan de prae-adviseurs is gebracht.

Mr Van Wijk beantwoordt op blz. 76 de vraag of nu artikel 57 van de Grondwet in de algemene maatregelen van bestuur geen straffen wil zonder grondslag in de wet hetzelfde per analogie moet worden aangenomen voor politiedwang of dat juist per argumentum a contrario moet worden geoordeeld dat de eis van wettelijke steun voor politiedwang niet geldt. Mr Van Wijk zou in deze vraag het liefst het argumentum a contrario doen gelden. Prof. Van den Bergh is het hiermede niet eens. Hij citeert de volgende coupletten uit het gedicht dat hij op 5 December 1947 op college heeft voorgedragen:

„Kan de Vorst zijn recht misbruiken?
„Kan hij met „*de sterke arm*"
„Ons artikel niet ontduiken?"
Maken sommigen zich warm.
„Langs een omweg keert dan weer
„Heel het onrecht van weleer."

Men behoeft dat niet te vrezen:
Onze rechter staat paraat.
Gij moet het arrest herlezen,
Zo gij aan het twijf'len slaat.
„Slechts de wet" – zo leest gij dan –
„Onze burgers binden kan."

Wil de Koning dus zijn reeg'len
Zonder machtiging der wet
Met de „sterke arm" bezeeglen,
Dan wordt hem dat dra belet.
– – – – –

Het handhaven van algemene maatregelen van bestuur met de sterke arm zonder wettelijke grondslag, is geheel in strijd met ons rechtssysteem. Een argumentum a contrario mag eigenlijk nimmer worden gebruikt, maar hier mag men het zeker niet hanteren. De redenering van Van Wijk is onjuist. Het arrest van de Hoge Raad van 1879 huldigde een veel radicalere opvatting dan de Grondwetgever van 1887; de Hoge Raad besliste dat een algemene maatregel van bestuur zonder steun in de wet niet mogelijk was behoudens in een uitzonderingsgeval, dat thans niet ter zake doet. In 1887 kwam de bepaling in de Grondwet dat de koning de bevoegdheid heeft algemene maatregelen van bestuur uit te vaardigen, maar dan volgt op deze bepaling dat voor strafbedreiging wettelijke steun nodig is. Hiermede is toch eigenlijk de hoofdgedachte van het arrest van 1879 nl. dat de vrij-

heid van de burgers alleen door de wetgever beperkt kan worden neergelegd in de Grondwet. Deze hoofdgedachte wordt ontdoken als men nu de weg zou inslaan van een algemene maatregel van bestuur niet steunende op de wet door politiedwang te handhaven. Denkt men zich nu bv. eens in een algemene maatregel van bestuur zonder wettelijke steun die verbiedt televisieantennes op of aan de huizen te bevestigen. Dit verbod wordt overtreden. De politie haalt met de sterke arm de antennes weg. Wordt zo de geest van de Grondwet niet ontkracht? Prof. Van den Bergh kan deze vraag niet anders dan bevestigend beantwoorden.

Anders dan Prof. van den Bergh is *Prof. Mr C. W. de Vries* gekomen om gebruik te maken van de schone gelegenheid een woord te spreken en bovendien om iets op te merken, wat hij nog nooit eerder heeft gezegd. Spreker heeft één algemene opmerking: we zijn in deze phase, dat we de oplossing van het ter bespreking voorgelegde vraagstuk niet meer met levensbeschouwingen voorbereiden, maar dat wij gekomen zijn tot het redigeren van een wetsontwerp, nl. het ontwerp-Politiewet. In de commissie Langemeyer is getracht een formulering te geven van „politie" en „politiedwang". Kunnen we niet uit de feiten de grote puzzle opbouwen? De commissie heeft beoogd een definitie van „politie" in moderne zin te geven. Zij heeft een dergelijk artikel gemaakt. Spreker had dit artikel graag door de prae-adviseurs in het debat gebracht. Hier is nu een formulering. De heer van Wijk wil wel een formule in een algemene wet. Zijn de gegeven formules volgens hem nu geslaagd? De andere prae-adviseur zegt: er is een algemene formule – van de commissie Langemeyer –, maar wat heeft de gewone politieman daaraan? De commissie Langemeyer heeft bedoeld een formulering te vinden, waaraan men werkelijk houvast heeft in de praktijk. Kunnen de prae-adviseurs hierover in hun antwoord iets zeggen?

Spreker wil het vraagstuk ook van een andere zijde benaderen. Er is een tegenstelling tussen de bevoegdheid der bestuursorganen op het gebied van het politierecht en de bevoegdheid der justitiële organen. Beide willen gaarne de politiedwang toepassen – zij komen op elkaars terrein en hierdoor ontstaan moeilijkheden. Legt men de zaak in de wet vast, dan is er een definitieve basis. In dit verband zou spreker beide prae-adviseurs deze vraag nog willen stellen. Is er uit alle door U genoemde gevallen een conclusie te trekken, wat de politiedwang in die gevallen nu is en wie van de besturen – spreker rekent het Openbaar Ministerie bij het bestuur – haar moet toepassen? De vraag is dus deze: Kan men zeggen, deze en die politiedwang hoort thuis in de sfeer van het bestuur, dan wel in de sfeer van de justitie.

Terloops merkt spreker op, dat de eerste prae-adviseur heeft gezegd – pagina 43 –, dat de commissie Langemeyer ons vijf concept-Politiewetten schonk. Dit is niet juist. Er is het éne grote meerderheids-

rapport, terwijl de minderheidsgroepen zich aangesloten hebben bij het ontwerp van het minderheidsontwerp. Er zijn dus twee commissie-ontwerpen. Daarnaast staan individuele meningen niet in commissie-rapporten vastgelegd.

Er is een tegenstelling, een positiestrijd. We moeten, aldus spreker, in al die gevallen zien naar de aard van de politiedwang. Het is echter kort dag om te onderzoeken: het wetsontwerp heeft de Raad van State reeds verlaten.

ANTWOORDEN DER PRAE-ADVISEURS

De heer *Van Wijk* is getroffen door de overvloed van aandacht die aan zijn prae-advies is besteed. De gedachten, die de debaters naar voren hebben gebracht bevinden zich in zijn geest in een soort omstrengeling als de vechtende personen die de heer *Steenbeek* ten tonele voerde; spreker verklaart voor het geval dat dit nodig mocht zijn gaarne op bladzijde 75 van zijn prae-advies niet bedoeld te hebben dat hij alle judiciële vormen veracht; op dit ogenblik gevoelt hij b.v. grote behoefte aan de judiciële vorm van een verblijf in raadkamer om dan na bv. veertien dagen op de hem gestelde vragen bescheid te geven; hij begrijpt evenwel dat de Voorzitter hem dit niet kan toestaan en zal in de korte tijd die te zijner beschikking is trachten zoveel mogelijk recht te doen aan de opmerkingen die gemaakt zijn.

Met de ingrijpende opmerkingen van Professor *Van Poelje* heeft spreker het in zoverre gemakkelijk dat ook hij meer diepte van theoretische bezinning en meer breedte in practische uitwerking wenselijk heeft geacht; een enquête als Professor Van Poelje begeerde zou ook volgens spreker belangrijk materiaal kunnen aanvoeren, evenals nader onderzoek van buitenlandse wetgevingen en practijk als de heer *Van Banning* node heeft gemist; tegemoetkoming aan deze wensen (een enquête zou zich toch in elk geval over 1000 gemeenten en 2600 waterschappen hebben moeten uitstrekken!) heeft echter in elk geval buiten sprekers bereik gelegen, wiens tijd en wiens intellectuele krachten beperkt zijn. De vraag van Professor *Van Poelje* of hij voor de uitoefening van politiedwang steeds een concrete norm nodig acht, beantwoordt Mr Van Wijk bevestigend; er moet een te handhaven norm aanwijsbaar zijn, doch hij acht niet nodig dat deze in de wet rechtstreeks klaar geformuleerd is, doch acht voldoende dat de norm uit een wetsbepaling is af te leiden, gelijk hij op verschillende plaatsen in zijn prae-advies heeft betoogd (bladzijde 75, 88 e.v.).

Tegenover de heer *Steenbeek* erkent spreker dat hij heeft nagelaten een scherp omlijnde definitie te geven van wat hij onder politiedwang verstaat; hij heeft er bewust de voorkeur aan gegeven dit begrip geleidelijk aan in zijn prae-advies te ontwikkelen; een beschrijving geeft bij juridische begrippen veelal een meer bevredigend beeld dan een exacte definitie. Hij meent intussen dat hij het essentiële van de politiedwang vrij scherp heeft aangegeven, daar waar hij deze stelt tegenover de straf en de politiedwang noemt een reactie tot aan het nulpunt tegenover de straf die een reactie is voorbij het nulpunt (bladzijde 75); politiedwang is die feitelijke maatregel van dwang, waarmede de over-

heid bewerkstelligt, dat toestanden en handelingen in de samenleving in overeenstemming zijn met de uitgevaardigde normen. (vergel. bladzijde 74).

Wanneer spreker op bladzijde 59 van zijn prae-advies zegt dat het beletten van de doorvaart van een vaartuig waarvoor het verschuldigde havengeld aan de gemeente Haarlem niet zou zijn betaald (Hoge Raad 22 Mei 1936, N. J. 1060) geen maatregel van de administratie was die onder het begrip politiedwang in de gangbare zin is te rangschikken dan denkt hij aan de aangeduide essentialia met de ten onzent thans daarbij betrokken accidentalia; spreker ziet niet in dat op deze uitdrukking „politiedwang in gangbare zin" veel critiek is te oefenen; stelt hij tegenover dit geval Haarlem „de zuivere figuur van de politiedwang", dan misgunt hij de heer Steenbeek niet het intellectuele genot van zijn conclusies dat spreker blijkbaar ook incourante politiedwang en onzuivere politiedwang kent, maar hij meent toch deze conclusies niet voor het grijpen gelegd te hebben.

In het geval Haarlem ziet spreker dáárom geen politiedwang, omdat de dwang hier niet beoogde rechtstreeks te bewerkstelligen wat de norm voorschreef (betalen van havengeld); veeleer werd tot iets anders gedwongen, opdat om aan dat andere te ontkomen de schipper liever de norm zou gaan naleven; deze maatregel is volgens spreker meer te vergelijken met de gijzeling.

De heer *Steenbeek* heeft verder gezegd, dat in het midden is gebleven of het al of niet vereist zijn van een rechterlijk oordeel essentieel is voor politiedwang. Spreker meent in zijn prae-advies wel te hebben doen blijken dat hij de uitsluiting van de rechter niet essentieel acht, zodat waar een oordeel vooraf van de rechter wel vereist wordt (als b.v. in de Verboden Kringenwet) van politiedwang geen sprake zou zijn; maar voor ons rechtsstelsel is de uitsluiting van de rechter zo normaal en zo algemeen aanvaard dat spreker in zijn beschouwingen steeds van deze figuur is uitgegaan. Een eigen regeling van het korte geding om tegen de uitoefening van politiedwang op te komen zou denkbaar zijn. Dat politiedwang op kosten van de overtreder kan worden uitgeoefend is evenmin essentieel, maar een kwestie van zuiver practische regeling. Dat de kosten voor de overtreders zijn is wel passend, maar zou het niet zo zijn, ook dan acht spreker niet de figuur van politiedwang afwezig.

Prof. Van Wijnbergen heeft, reagerende op het begin van punt 2 van sprekers prae-advies (bladzijde 60) gesteld dat politiedwang niet essentieel gericht is op de handhaving van de rechtsorde, maar op het doel dat het bestuur zoekt te verwezenlijken. De heer *Keyzer* heeft critiek geuit op de (terloopse) opmerking in noot 3 op bladzijde 62, dat de administratie dienaar van het recht is (daar is overigens sprake van hen „die in de administratie ook het recht dienen"). Mr Keyzer acht dit boerenbedrog en stelt daartegenover dat de administratie de politieke doeleinden van de Staat wil verwezenlijken.

De heer *Van Wijk* vraagt zich af of hier wel zo'n scherpe tegenstelling is. Waar een optreden met dwang aan de orde komt, moet het doel dat het bestuur zoekt te verwezenlijken neerlegging hebben gevonden in wettelijke geformuleerde regels; de administratie zoekt haar doel steeds te verwezenlijken door middel van het daartoe geschapen recht; zij handhaaft dus de rechtsorde. Stellig streeft de administratie de politieke doeleinden van de Staat en zijn onderdelen na, maar: met recht!

De heer *Steenbeek* heeft tegenover sprekers stellingen op bladzijde 62 van zijn prae-advies betoogd, dat men toch ook bij de overheid wel van een eigen belang en dus van eigen richting kan spreken. Spreker houdt echter vol dat er een wezenlijk verschil is tussen wat de burger doet die zijn eigen belang nastreeft en wat de overheid doet, die het belang van een onbepaalde groep burgers zoekt te dienen.

Spreker heeft in het betoog van de heer *Van Banning* niet gehoord dat deze bepaald tegenspreekt zijn stelling (bladzijde 64/65) dat slechts utilistische argumenten aan te voeren zijn voor het tevoren buiten de politiedwang houden van de rechter. Een ander stelsel acht spreker zeker denkbaar al deelt hij gaarne de mening van de heer Van Banning dat het wenselijk is dat de bestuurder, die voor de noodzaak van daadwerkelijk optreden vaak op korte termijn staat, daarin niet door rechterlijke tussenkomst waarlijk gehinderd wordt.

Tot de heer *Hagen* zegt de heer Van Wijk dat hij het wel met hem eens is dat naast veel gevallen waarin politiedwang en straf naast elkaar mogelijk zijn ook tal van gevallen van normovertredingen voorkomen waarbij het uitoefenen van politiedwang niet mogelijk is en weinige gevallen waarin alleen voor politiedwang plaats is; hij heeft op laatste beide categorieën ook zelf gewezen, in zijn artikel in De Nederlandse Gemeente van 18 Mei 1951 en in zijn prae-advies op bladzijde 75 e.v.; hij meent evenwel dat deze onderscheiding irrelevant is wanneer men de vraag zoekt te beantwoorden welk van beide middelen, straf of politiedwang, naar zijn wezen ingrijpender is; spreker heeft nu betoogd – en hij vindt in hetgeen de heer Hagen zeide geen bestrijding daarvan – dat de straf ingrijpender is, omdat zij wanneer alle gevolgen van de norm-overtreding „ongedaan" zijn gemaakt de overtreder nog een duw geeft en inbreuk maakt op zijn rechtstoestand (vrijheid, vermogen) zoals deze vóór de overtreding rechtmatig was; de politiedwang daarentegen brengt slechts terug binnen de perken die onrechtmatiglijk waren overschreden (praeadvies bladzijde 73/74).

Iets anders is het, dat de overtreder de politiedwang als een zwaarder leed kan voelen (het afbreken van een huis, dat zonder vergunning is gebouwd kan erger zijn dan het moeten betalen van een geringe boete wegens overtreding van artikel 6 der Woningwet). Als men beide middelen vergelijkt moet men evenwel ook niet een zeer lichte straf stellen tegenover een wellicht al te ingrijpende politiedwang-hande-

ling. Afbraak van de woning zal niet steeds gerechtvaardigd zijn als de vergunning ontbreekt, want deze had wellicht volgens wet en verordening verleend *moeten* worden, als zij maar gevraagd was; de eigenlijke norm-inbreuk is dan dus niet het bouwen maar het nalaten van de aanvrage; de overheid die politiedwang uitoefenen wil, moet zich daarom wel afvragen of de handeling die zij wil verrichten wel passende reactie is op de begane overtreding. Ook hierop heeft spreker in zijn prae-advies reeds gewezen (punt 8, bladzijde 88 e.v.): de norm waar het uiteindelijk om gaat is dikwijls niet die welke voor ogen is.

De heer *Van Banning* heeft zich afgevraagd of het wel juist is te spreken van een lacune ten opzichte van de handhaving met politiedwang van normen door de rijkswetgever gesteld; een algemene bepaling zou, naar de heer Van Banning duchtte, te veel bevoegdheid bij rijksambtenaren brengen. De heer *Van Wijk* antwoordt dat een vraag apart is aan wie de handhaving van de normen van de rijkswetgever zou moeten worden opgedragen; hij kan met de heer Van Banning er veel voor gevoelen dat dit in ruime mate de plaatselijke politie zou zijn; een algemene bepaling terzake van de politiedwang ontbreekt echter voor de Rijkswetten geheel, terwijl voor de normen van de lagere wetgevers zulke bepalingen wel bestaan; dit nu acht spreker uit oogpunt van uitgewerktheid van het positieve recht een oneffenheid.

Prof. Vegting heeft gesproken over de uitoefening van politiedwang ter handhaving van aan een vergunning verbonden voorwaarden. De prae-adviseur, die in 1951 over dit punt een artikel in De Nederlandse Gemeente heeft geschreven, is verheugd thans een reactie hierop te horen. Hij wil hetgeen Professor Vegting heeft gezegd gaarne nog eens zorgvuldig overwegen. Thans moet hij volstaan met te zeggen, dat hij voor de politiedwangbevoegdheid inderdaad gaarne steun zoekt in het objectieve recht, met name ten aanzien van de vraag in welke gevallen de bevoegdheid bestaat en aan welke organen ze toekomt; een rechtstreekse geschreven wetsbepaling acht hij echter niet altijd nodig zoals hij in zijn prae-advies op verschillende plaatsen deed blijken (bladzijde 66, 75).

Ten aanzien van de positieve handhaving van vergunningsvoorwaarden met politiedwang heeft spreker wel (bladzijde 92) verwezen naar Fleiner en Otto Mayer, maar niet ter overneming hunner argementen; hij gaf immers zelf in punt 9 van zijn prae-advies een redenering ter verdediging van de stelling dat de overheid met politiedwang zal kunnen doen wat een vergunningsvoorwaarde een nalatige vergunninghouder voorschreef. Spreker kan nog niet inzien waarom deze redenering, die inderdaad geringe steun vindt in het positieve recht, maar die toch wel, daarvan uitgaande, een rationele rechtsverfijning zoekt, zich met ten onzent gangbare opvattingen omtrent het wezen van de administratiefrechtelijke beschikking moeilijk zou verdragen. Bestaat de verdedigde mogelijkheid niet, dan zou een diligent overheidsorgaan een vergunning dikwijls moeten weigeren waar

daartoe eigenlijk geen noodzaak bestaat (zie punt 11 prae-advies, bladzijde 100 e.v.).

Van belang is in sprekers standpunt dat in de vergunningsvoorwaarde de norm wordt gegeven die wegens onmogelijkheid haar vooraf voor alle gevallen te stellen door de voorlopige norm in het verbod-behoudens-vergunning naar later werd verschoven. Zijn standpunt geldt dus niet ten aanzien van beschikkingen in het algemeen en zijn afwijzing van de politiedwangbevoegdheid bij de publiek-rechtelijke bedrijfsorganisatie staat los van zijn standpunt ten opzichte van beschikkingen, maar is gegrond op een vergelijkende beschouwing van dit onderdeel van ons positieve recht met andere onderdelen (gemeenterecht, provincierecht, etc.) met het oog op de passendheid van de politiedwangbevoegdheid.

Wat de opmerking van de heer *Winsemius* betreft dat spreker hier heel anders redeneert dan de jurisprudentie doet ten opzichte van de strafbaarheid van degene die buiten de perken van de vergunningsvoorwaarden gaat (de constructie dat hij geacht wordt zonder vergunning te hebben gehandeld) is voor spreker van belang dat de politiedwang ook een geheel andere strekking heeft dan de straf; een constructie die voldoende is om strafbaarheid te bereiken zal nog niet tot wegeffening van de kwade gevolgen der normovertreding kunnen leiden.

Op de vraag van de heer Winsemius betreffende de conditie in rijksvergunningen dat bij niet-nakoming reële exccutie mogelijk is, waarin de heer Winsemius een soort contractuele eigen-richting ziet – welke conditie bij sprekers opvatting overbodig is – zou de heer Van Wijk liever willen antwoorden na kennis genomen te hebben van de vergunningen. Zijn deze van zuiver publiekrechtelijke aard of zit er een privaatrechtelijk element in?

De heer *Hagen* kan spreker niet toegeven dat het inconsequent is dat hij de politiedwangbevoegdheid aanneemt ter handhaving van vergunningsvoorwaarden ook wanneer het positieve recht zwijgt, terwijl hij de bevoegdheid ontkent voor handhaving van de p.b.o.-verordeningen aangezien daar een positieve wetsbepaling ontbreekt. Spreker merkt op dat hij, behalve beide stellingen, ook een motivering van elke gaf, die geen grond geven voor het verwijt van inconsequentie. Met het ontbreken van een positieve bepaling, is de vraag van de bevoegdheid voor spreker immers niet afgedaan (vergelijk bladzijde 66).

Uit sprekers prae-advies is wel te concluderen dat, nu hij politiedwang ter handhaving van p.b.o.-verordeningen niet mogelijk acht, hij zeker geen bevoegdheid aanneemt tot het doen naleven van p.b.o.-vergunningen met politiedwang.

De heer *Hagen* heeft verder tegen sprekers opvatting ten aanzien van de vergunningsvoorwaarden aangevoerd dat naar sprekers eigen opvatting de politiedwang restitutio in integrum moet bewerkstelligen; politiedwang tot naleving van vergunningsvoorwaarden brengt echter

iets tot stand wat er tevoren niet is geweest. De heer Van Wijk antwoordt hierop dat politiedwang volgens hem niet altijd herstel in de vorige toestand bewerkstelligt, gelijk hij ook uitvoeriger betoogde in De Nederlandse Gemeente van 1951, bladzijde 349.

De heer Van Wijk wil tegenover opmerkingen van de heren *Van Wijnbergen* en *Steenbeek* handhaven zijn stelling (bladzijde 81), dat er geen bevoegdheid is tot het uitoefenen van politiedwang als de onrechtmatigheid wegvalt doordat er zich een rechtvaardigingsgrond voordoet. Dan is van onrechtmatige normschending immers geen sprake en dus voor herstel geen plaats. Een andere vraag is of degene die met politiedwang gaat optreden de rechtvaardigingsgrond zag of behoorde te zien.

De heer *Duk* heeft gesproken over klachtdelicten, bij welke de vervolgbaarheid ontbreekt. Spreker heeft hieraan in zijn prae-advies geen aandacht geschonken daar klachtdelicten op bestuursrechtelijk terrein weinig voorkomen. Voor ingrijpen van de overheid met politiedwang is plaats als datgene wat begaan is naar buiten ongewenste toestanden teweegbrengt; dat kán zich wellicht ook wel voordoen bij een klachtdelicht, waarbij de vervolging om redenen van andere aard, die veelal juist gelden voor niet-publieke gedragingen, van het initiatief van de gelaedeerde afhankelijk is gesteld.

De heer *Duk* heeft verder gevraagd waarom spreker in zijn praeadvies artikel 8 sub d van de wet op de Economische Delicten niet heeft genoemd en de veronderstelling geuit dat hij geneigd is dit te vergeten omdat hij op inmenging van de rechter niet erg gesteld is. Wat dit laatste betreft herinnert spreker aan zijn suggestie op bladzijde 97/98 om voor de politiedwang een eigen regeling voor verzet en schadevergoeding te scheppen. Overigens erkent hij dat artikel 8 sub d wet Economische Delicten wel enige aandacht had verdiend. Daar hier alle bevoegdheid in handen van rechterlijke autoriteiten is gelegd verwijdert deze figuur zich van de politiedwang zoals die bij ons pleegt voor te komen, hoewel er verwantschap is in strekking, wat wel meer met justitiële maatregelen het geval is.

Met de heer *De Goede* meent spreker dat inderdaad, gezien artikel 153bis Provinciale wet naast artikel 1 3° van de Bevoegdhedenwet, Gedeputeerde Staten naast de waterschapsbesturen bevoegd zijn politiedwang te oefenen ter handhaving van waterschapsregelementen en provinciale verordeningen die waterschappen roepen tot medewerking aan hun uitvoering. Het zou niet juist zijn als het waterschap zich dan uit gemakzucht onthoudt, maar hier zijn toch in hoofdzaak beleidsvragen in het geding. Een daarvan is ook hoe lang Gedeputeerde Staten moeten wachten of het waterschapsbestuur in actie komt, met name waar het al of niet optreden met politiedwang zelf door beleidsvragen wordt beheerst.

Waar de wet aan de waterschapsbesturen een duidelijke bevoegdheid geeft om woningen binnen te treden – wat echter wellicht niet

voldoende geschied is – meent spreker dat deze bevoegdheid ook kan worden uitgeoefend door de Voorzitter of bijzondere commissaris die bij onwilligheid van het bestuur ingevolge artikel 45 Waterstaatswet 1900 tot optreden wordt geroepen. Artikel 7 schept deze bevoegdheid voor de Voorzitter of commissaris z.i. niet. Met de heer De Goede is spreker het dus gaarne eens dat een geschreven bepaling in de wet niet voldoende is voor de rechtszekerheid als aan de duidelijkheid of de geslotenheid van het systeem der wet iets ontbreekt.

Naar aanleiding van de opmerking van de heer *Sens* zegt Mr Van Wijk dat als de overheid na lang verwijl tenslotte toch optreedt met dwang hij zich wel kan voorstellen dat te verdedigen is dat de overheid haar recht heeft verwerkt en dat het zeer vertraagde optreden in strijd is met beginselen van behoorlijk bestuur. Soms is het uitstel echter ook heel redelijk te motiveren. Elk geval moet op zichzelf worden bezien.

Het betoog van Prof. *Van den Bergh* geeft spreker aanleiding er aan te herinneren dat hij op bladzijde 76 van zijn prae-advies de argumenten pro en contra de eis dat de politiedwangbevoegdheid ter handhaving van algemene maatregelen van bestuur steun moet vinden in de formele wet zocht en zorgvuldig woog, wat hij kennelijk nodig achtte omdat noch de enerzijdse noch de anderzijdse argumenten reeds zonder weging bleken zwaarwichtiger te zijn. Hij kan zich dus goed voorstellen dat over de vraag verschil van mening blijft bestaan zolang de wetgever haar niet duidelijk beantwoordt, al meent hij ook na Prof. Van den Bergh te hebben gehoord dat de argumenten „contra" toch de doorslag geven. Hij deelt wel de reserve die Prof. Van den Bergh ten opzichte van het argumentum a contrario algemeen heeft, maar hij merkt op dat hij dat argument niet deed beslissen, maar op verschillende andere argumenten het contrariostandpunt koos.

Prof. Mr W. F. Prins wil vóór de beantwoording der vragen een feitelijke mededeling doen aan een debater, die hier thans naar hij vermoedt niet aanwezig is, n.l. de commentator der prae-adviezen in de Gemeentestem. Deze heeft n.l. het vaderschap van Gerard Polak Daniëls ontkend: het woord „politiedwang" zou reeds voorkomen in handelingen van de provinciale staten van Utrecht van 1857 en van de provinciale staten van Gelderland van 1865, hetgeen zou blijken uit de dissertatie van W. R. B. de Roos uit 1912. Spreker is niet in de gelegenheid geweest de geciteerde stukken te raadplegen, maar hij heeft er wel het proefschrift van De Roos op nageslagen en wat daar wordt gezegd geeft hem ook geen reden om zijn onderzoek verder uit te strekken: Dat in het bedoelde Utrechtse stuk gesproken is over politiedwang, zal wel waar zijn, maar er is geen enkele aanwijzing, dat die term ook is gebruikt. En het tussen aanhalingstekens geplaatste deel van het Gelderse stuk is geen letterlijk citaat, maar „*ongeveer*" de inhoud van wat Gedeputeerde Staten hebben opgemerkt. Voorshands blijft Spr. de ontkenning van Daniël's auteurschap dan ook lichtvaardig achten.

Wanneer men de stukken opslaat, dan zal men daarin naar zijn overtuiging de term „politiedwang" niet aantreffen: – die term zou dan met de woorden van Rilke kunnen spreken:

Ich, ich bin nicht, aber wenn ich wäre
Wäre ich die Mitte im Gedicht,
das genaue, dem das ungefähre,
ungefühlte Leben widerspricht.

Prof. van Poelje heeft gezegd dat zijn hoop niet in vervulling is gegaan. Maar welke reden was er om te verwachten dat de prae-adviseurs zich zouden gaan verdiepen in de praktijk van alle dag? Hun is ook niet verzocht te spreken over de vraag of de regeling van de politiedwang beantwoordt aan de behoeften van vandaag. Wel hebben zij er verscholen iets van gezegd, maar het is onmogelijk op deze vraag nu een afgerond antwoord te geven. Spreker wil niet zover gaan, dat hij met Mr Levy uitroept: „Wat deren den jurist de feiten?", maar er is een grens tussen bestuursrecht en bestuurskunde, die de prae-adviseurs zouden overschrijden als zij zich in deze zaak al te zeer verdiepten.

De heer *Van Banning* heeft de nadruk gelegd op het bestuurlijk karakter van de politiedwang. Dat kan spreker beamen. Wanneer deze debater echter zegt, dat hij gaarne gegevens over andere landen had gezien, kan spreker hem echter minder goed volgen. Hij gelooft niet, dat het een rijke oogst zou zijn geworden; de materie van de politiedwang hangt te zeer samen met het klimaat van regeren in de verschillende landen, dan dat men met wat gegevens zou kunnen volstaan. In een oord des vredes als Thorn is politiedwang reeds heel iets anders dan in Sint-Willebrord, want daar kweekt men niet alleen wielrenners, maar men heeft er ook het hoogste percentage voor agressieve criminaliteit van heel Nederland. Voor een inzicht in de reële betekenis van de politiedwang in het buitenland zou zoveel materiaal moeten worden verzameld, dat spreker er van terugschrikt als hij er aan denkt. De heer Van Banning heeft ook gesproken over de pogingen die zijn gedaan om tot ontwarring te komen van wat men het politievraagstuk noemt en Prof. *de Vries* meende dat spreker, gezien zijn werkkring, hierover wel iets kan vertellen. Hij zou hier op willen antwoorden met de waarschuwing die men in de tram dagelijks kan lezen: „Spreek niet met de man aan het stuur". Wanneer men bedenkt dat hier zelfs twee mannen aan het stuur staan en dat spreker dan nog moet balanceren op het koord, dat tussen die twee bestuurders gespannen is, zal men zich kunnen voorstellen, dat hij hierover geen mededelingen kan doen.

Wanneer de heer Van Banning opmerkt, dat niet is gewezen op de politieke verantwoordelijkheid als rem tegen politieel optreden, dan moet spreker hierop antwoorden, dat deze verantwoordelijkheid op het gebied van de politie zeer onvolkomen is, in de eerste plaats tengevolge van het systeem der wet en voorts omdat het veelal achteraf niet meer mogelijk is een oordeel te vellen.

Spreker is door de heer *De Goede* tot nog groter voorzichtigheid aangemaand. Hij is hiervoor dankbaar. De vraag of politiedwang geoorloofd is zonder wettelijke grondslag of niet, is evenals met andere maatregelen van staats- of administratiefrecht het geval is, in zekere zin een kwestie van „croyance". Men kan eigenlijk niet meer doen dan vragen in hoeverre men het gelooft en hoe men er naar leeft, zonder tot een beredeneerd antwoord „ja" of „neen" te komen. Logemann heeft eens gewaarschuwd, dat men van een rechtsbeginsel, hetwelk men in een positieve norm toegepast vindt, niet zonder meer mag aannemen, dat dit beginsel zich nu ook over de gehele linie in een bepaalde staatsorde realiseert. Zo is het hier ook. We zijn verknocht aan de rechtsstaat. Wanneer deze werkelijkheid is, kan men in een aantal gevallen zeggen hoe het moet, doch er blijven evenzeer kwesties waarvan men moet zeggen: „non liquet": de zaak is nog niet duidelijk. Ook de politiedwang met betrekking tot artikel 57 van de grondwet is een „croyance", men kan de vraag, die hier rijst niet logisch-deductief beantwoorden.

Spreker gelooft niet, dat er een meningsverschil is tussen hem en *Prof. van Wijnbergen* met betrekking tot de verhouding politiedwang-straf. Ook hij ziet het onderscheid tussen politiedwang en straf hierin, dat het element der leedtoevoeging aan de eerste vreemd is. De leedtoevoeging kan wel een rol spelen bij de beantwoording van de vraag *hoever* politiedwang kan gaan: de uitoefening van de politiedwang kan in het ene geval met meer leed gepaard gaan dan in het andere. Bij de afbakening der grenzen zal men hiermede rekening moeten houden. Spreker denkt voorts aan hetgeen hij op bladzijde 17 van zijn prae-advies schreef over de huiveringwekkende vraag in hoeverre straf en politiemaatregel elkaar ontmoeten in de vernietiging van het individu. Wanneer de straf strekt tot delging van de smet, op de mensheid geworpen door medemensen, ziet spreker daarin een gevaarlijk stuk politiedwang. Indien, om nu maar een van de uiterste gevallen te nemen, b.v. Julius Streicher nog moest worden berecht, en het psychiatrisch rapport kwam tot de conclusie dat hij niet toerekeningsvatbaar was wegens gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens, zou niemand zich daarbij hebben neergelegd. Bij de liquidatie zit de politiedwang op schrikwekkende wijze in de straf verborgen.

Prof. Vegting heeft gevraagd of de politiedwang mogelijk is tot handhaving van een rechtsplicht, voortvloeiend uit een administratieve beschikking, welk onderwerp in de prae-adviezen niet opzettelijk zou zijn behandeld. In dit verband sprak hij over de concessie- en vergunningsvoorwaarden. Spreker meent, dat men het in de praktijk meestal wel zal moeten zoeken in intrekking van de vergunning. Wanneer „Het Witte Paard" in Zwijndrecht op Zondag drank mag verstrekken aan ieder behalve de inwoners van Zwijndrecht, zal men de laatsten moeilijk uit deze gelegenheid kunnen weren, doch de vergunning in-

trekken. En wanneer een tabakshandelaar cigaretten mag verkopen onder beding dat hij geen Marihuana-cigaretten verkoopt, zal men alleen door vervallenverklaring der vergunning kunnen ingrijpen. De conclusies waartoe zijn mede-prae-adviseur komt (pag. 92 der prae-adviezen), kan spreker niet geheel onderschrijven. In het voorbeeld van de afgraving, waarbij b.v. de plicht is opgelegd om een smalspoor aan te leggen, kan spreker accoord gaan met vervallenverklaring van het recht tot afgraving, doch niet met het van overheidswege aanleggen van het smalspoor. Voor het laatste is geen grond, tenzij de voorwaarden zelf daartoe gelegenheid bieden. Partijen zijn bij het tot stand komen der concessie tot elkaar gekomen en men zou door de laatstgenoemde maatregel een andere rechtsverhouding scheppen; dit acht spreker een even gevaarlijke operatie als de conversie van een overeenkomst.

Uit het betoog van de heer *Winsemius*, die heeft nagegaan hoe historisch in het waterstaatsrecht de politiedwang los van de straf is komen te staan, maakt Spr. op, dat deze debater de politiedwang enger opvat dan de prae-adviseurs. Voor spreker is de reële executie ook politiedwang. Het laten doordraaien van de molen is politiedwang, ook al is er geen verzet. En het opruimen van een verkeersobstakel, dat 's nachts door studenten is opgericht, is eveneens politiedwang, al was het juist hun bedoeling de overheid eens flink aan het werk te zetten.

In antwoord op de vraag van *Prof. van Wijnbergen* kan spreker mededelen, dat zijn voorbeeld met betrekking tot de algemene maatregel van bestuur en het klein K.B. niet meer is dan een voorbeeld, gezien in het licht van zijn, sprekers, opvatting, dat aan de algemene maatregel van bestuur geen terugwerkende kracht kan worden verleend. Hij heeft het voorbeeld gekozen omdat hem bekend is, dat wel aanmerking wordt gemaakt op de formule in een algemene maatregel van bestuur: „Deze . . . treedt in werking op . . . en werkt terug tot 1 Januari . . ." maar niet op het verlenen van terugwerkende kracht aan z.g. „Kleine KB's". In de administratieve practijk wil men daarom wel eens, in gevallen waarin geen algemene maatregel van bestuur wordt geëist, naar het klein K.B. grijpen, dan is men er van af. Naar het oordeel van spreker geldt hier het beginsel – of zo men wil de croyance – dat de wet het verleden niet ondersteboven behoort te gooien.

De opmerkingen van de heer *Keyzer* zijn reeds ten dele beantwoord. Het citaat uit Thorbecke, dat niet alleen bij deze debater ontsteltenis heeft gewekt, verliest veel van zijn prikkelend karakter wanneer men zich weet los te maken van de koppeling tussen „functie" en onafhankelijk orgaan. Voorts meent spr. dat niet *hij* op bldz. 38 van het praeadvies een raadsel heeft gecreëerd: hij heeft alleen gewezen op een raadselachtige figuur, het vlagverbod. Dat „de politie" mag doen, wat zij maar wil, is door hem niet gesteld.

Spreker is door de heer Keyzer niet overtuigd, dat het publieke recht sterker is dan het privaatrecht. Men kan daarvoor in ieder geval geen

beroep doen op een regel van het ontwerp B.W., dat zelf toch weer burgerlijk recht behelst. Wanneer twee wettelijke regelingen met elkaar in botsing komen zet de bijzondere bepaling de algemene regel opzij. Suyling heeft niet het oog op de rechtsverhouding als in het geval van de door de heer Keyzer ten tonele gevoerde schutting, maar op het feit dat, wat privaatrecht is, zo nu en dan onder het beslag van het publieke recht kan komen en dan moet wijken, maar dat heeft niet te maken met een „sterker" zijn van het publiekrecht qua talis. Overigens kan men, zoals Stellinga eens heeft opgemerkt in zekere zin zeggen, dat elke wettelijke regeling publiek recht is, omdat zij op publiekrechtelijke wijze tot stand wordt gebracht.

De heer *Fortuin* heeft de kwestie „Lobith" naar voren gehaald in verband met de eigenrichting. Langemeijer (zie bladzijde 27 van de praeadviezen) stelt het voor, alsof het aantrekkelijk is geweld uit te oefenen in de hoop op recht. Spreker was het hiermede niet eens en heeft toen bij het samenstellen van zijn prae-advies gezocht naar een geval van evidente onrechtmatigheid; hij vond hiervoor de noot van Verzijl bij N. J. 1952, 124. Wat konden de gedupeerden in dit geval doen? Zij konden proberen de doorvaart te forceren, maar waarom doet men dit niet, al is men volledig van zijn recht overtuigd? Eenvoudig omdat men dan in strijd komt met allerlei andere rechtsnormen.

Spreker kan het eens zijn met de opmerking, dat een politieagent die iets doet zich in een wespennest steekt. Maar hoe was het gesteld in het geval, waarbij de Rijnvaartacte en de Vrachtverdelingswet in het geding waren? *Niet* zo, dat de overheid kon beweren: „Ik heb alle recht te denken dat mijn uitleg van de wet onaanvechtbaar juist is": ieder wist dat het een controversiële kwestie was. De overheid, dit wetende, heeft niettemin dwangmaatregelen toegepast. Daarom is hier eerder aanleiding tot onrechtmatigheid te concluderen dan in andere gevallen, waarin de overheid achteraf (soms tot ieders verrassing) blijkt te dwalen.

De heer *Hagen* heeft drie categorieën onderscheiden ten aanzien van de toepassing van straf en/of politiedwang. Bij de eerste categorie, de gevallen waarin alleen straf wordt bedreigd, noemde hij de verkeersovertredingen. Dit voorbeeld heeft spreker niet geheel begrepen. Is er in deze gevallen alleen sprake van een proces-verbaal? Naar sprekers mening zal men toch wel eerst zorgdragen dat de overtreder het verkeer niet (langer) in gevaar brengt.

De toepassing van het opportuniteitsbeginsel zou naar het gevoelen van deze debater niet toelaten in veel gevallen een vervolging in te stellen. Dit is spr. niet geheel duidelijk. Er kan bv. wel degelijk een dringende reden van algemeen belang zijn om jongens, die maar steeds op de linker weghelft rijden, te vervolgen. Spreker gelooft, dat er practisch niet veel verschil van mening is tussen de heer Hagen en hem.

De laatste spreker in het debat, *Prof. de Vries*, heeft het gehad over de

penetratie o.m. op bestuursterrein. Wat spreker hierover in zijn praeadvies heeft gezegd zijn niet zijn eigen woorden; hij heeft slechts geciteerd. Spr. wil nog opmerken, dat hij elders Prof. de Vries niet geheel juist heeft geciteerd, waar hij spreekt van de onbekende Thorbecke; Prof. de Vries sprak van de on"ge"kende Thorbecke (bladzijde 32 van de prae-adviezen).

Spreker is, anders dan zijn opponent, toch van mening, dat er sprake is van 5 ontwerpen, die wij aan de commissie-Langemeyer te danken hebben. Weliswaar hebben de kleine minderheidsgroepen zich achteraf aangesloten bij een van de twee definitieve ontwerpen, maar er zijn toch 5 ontwerpen gegeven.

Prof. Prins heeft er naar gestreefd om binnen de beschikbare tijd de opmerkingen zo goed mogelijk te beantwoorden. Het was niet mogelijk alle vragen afzonderlijk punt voor punt te beantwoorden. Hij spreekt de hoop uit, dat bij niemand de gedachte zal achterblijven, voor niets te hebben gesproken en besluit hiermede de beantwoording der sprekers.

De *voorzitter* brengt de praeadviseurs gaarne dank voor de wijze waarop zij de opmerkingen van de debaters hebben beantwoord. Dat zij kans hebben gezien in de korte hun toegemeten tijd zoveel te verduidelijken, geeft hun en ook de sprekers die zoveel stof overhoop hebben gehaald – recht op onze zeer bijzondere dank.

Spreker hoopt, dat de aanwezigen met genoegen aan deze bijeenkomst zullen terug denken.

II

VERSLAG VAN DE HUISHOUDELIJKE VERGADERING OP 21 MEI 1954

Aanwezig zijn volgens de praesentielijst de volgende leden en belangstellenden:

Mej. mr A. Adama van Scheltema, Leiden; N. Arkema, Den Haag; mr G. Baas, Amsterdam; mr G. J. Balkenstein, Den Haag; dr J. P. D. van Banning, Geleen; mr I. Barends, Arnhem; mr W. H. van Basten Batenburg, Vleuten; mr C. J. G. Becht, Kerkrade; prof. mr dr G. van den Bergh, Amsterdam; B. C. A. Bleyerveld, Arnhem; mr A. Blom, Utrecht; F. L. Boelens, Noordwijk; P. J. H. de Boer, Culemborg; J. A. Boeven, Breda; mr E. J. N. M. Bogaerts, Vught; A. du Bois, Heilo; mr J. Bos, Den Haag; mr M. Bosboom, Groningen; P. J. Bozelie, Alkmaar; H. A. Brasz, Den Haag; mr E. Brongersma, Utrecht; dr. A. J. W. Brückel, Den Haag; mr F. H. v. d. Burg, Delft; mr. G. S. D. Bijl de Vroe, Arnhem; mr J. P. A. Coopmans, 's Hertogenbosch; mr H. Cost Budde, Assen; mr R. Crince le Roy, Den Haag; mr Th. van Dam, Utrecht; mr J. H. J. Daniëls, Arnhem; mr J. P. Dietz, Leidschendam; mevr. mr A. J. van Dooyeweert-Roth, Den Haag; L. Dorhout, Den Haag; mr W. Duk, Den Haag; A. M. Dijk, Rotterdam; mej. mr A. M. van Dunné, Den Haag; mr W. J. van Eykern, Den Haag; mr H. G. Engelberts, Utrecht; A. A. Engelman, Utrecht; J. J. M. Feesten, Soest; mr J. W. G. Floor, Den Haag; mr S. J. Fockema Andree, Leiden; mr dr H. Fortuin, Amsterdam; mr. R. M. Gallas, Den Haag; mr C. J. M. A. Gast, Zwolle; mej. mr A. Geerts, Den Haag; mr B. de Goede, Arnhem; mr A. Groenestein, Den Haag; mr W. C. Haardt, Den Haag; mr A. J. Hagen, Voorburg; mr J. P. A. v. d. Hoeven, Dordrecht; mr C. J. P. Hoogenboom, Amsterdam; Houben, Brunssum; mevr. mr A. H. Huart-Engelsman, Den Haag; mr J. van Huis, Assen; prof. mr. E. H. 's Jacob, Groningen; Jhr mr H. F. van Kinschot, Leiden; mr. L. Keyzer, Nijmegen; mr L. M. J. Kloos, Zaandam; mr H. Klooster, Helmond; mr L. C. Kolff, Bloemendaal; mr N. Kolff, Leiden; Kortekaas, Noordwijk; H. H. Kroll, Geleen; mr. dr T. Kruyff, Utrecht; J. Küppers, Utrecht; mr J. H. Kuiper, Utrecht; J. G. de Lange, Wierden; Dr L. Les, Rotterdam; Prof. dr J. H. A. Logemann, Den Haag; mr Ph. Loggers, Utrecht; W. van Luipen, Emmen; mr J. H. van der Meide, Voorburg; C. Meyer, Den Haag; M. P. A. Meissen, Wateringen; M. J. Merkelbach, Maastricht; mr G. Mesdag, Leeuwarden; mr A. F. Molleman, Arnhem; mr W. P. Mulié, Utrecht; mr N. Hendrik Muller, Arnhem; mr F. L. Nepperus, Amsterdam; mr F. Niendieher, Den Haag; mr C. J. Nierstrasz, Den Haag, mr H. P. Nieuwenhuizen, Den Haag; A. M. Nieuwenhuizen, Ridderkerk; H. J. Nipperus, Am-

sterdam; P. W. Oosterhoff, Den Haag; mr H. E. Phaff, Haarlem; Prof. mr J. M. Pieters, Tilburg; prof. dr G. A. van Poelje, Den Haag; dr S. O. van Poelje, Den Haag; J. Poppinga, Rijswijk; mr ir M. M. van Praag, Schiedam; prof. mr W. F. Prins, Heemstede; mr. H. W. P. Radier, Rijswijk; mr B. L. de Regt, 's-Gravenhage; drs W. Reyseger, Den Haag; Jhr mr L. R. J. ridder Van Rappard, Gorinchem; mr H. J. Roethof, Den Haag; mr A. J. Romijn, Winschoten; W. P. M. Rosier, Arnhem; J. Rothuizen, Den Haag; prof. dr I. Samkalden, Wageningen; mr J. Th. Scherpenhuisen, Amsterdam; mej. mr A. P. J. Schilthuis, Den Haag; mr W.G. Schilthuis, Rotterdam; mr L. J. Schippers, Voorburg; P. A. Schobben, Boxtel; mr G. H. L. Schreurs, Den Haag; J. C. Schroot, Zwolle; dr mr J. B. Sens, Heerlen; A. G. W. Severijnen, Rotterdam; mej. mr J. J. Simons, Overschie; mr J. H. Spaan, Rotterdam; W. van Sprang, Noordwijk; mr J. G. Steenbeek, Den Haag; mr J. R. Stellinga, Voorburg; P. C. van Straalen, Amersfoort; mr. R. Streng, Amersfoort; E. Stricker, Leiden; mr P. H. W. F. Tellegen, Terneuzen; L. v. d. Tempel, Den Haag; mr J. M. Tinga, Den Haag; mr G. W. Toebes, Den Haag; mr H. N. C. Baron van Tuyll van Serooskerken, Arnhem; prof. mr W. G. Vegting, Amsterdam; mr J. in 't Veld, Den Haag; mr W. G. Vellekoop, Den Haag; Th. J. C. Verduin, Leiden; mr J. Verhoeve, Den Haag; C. Verwey, Assen; mr J. van Viegen, Zwijndrecht; prof. mr C. W. de Vries, Den Haag; A. de Vries, Doornspijk; mr R. A. v. d. Wall Bake, Den Haag; drs J. W. J. toe Water, Utrecht; mr D. v. d. Wel, Haarlem; J. J. v. d. Wiel, Den Haag; dr S. Wierda, Den Haag; A. L. Wilkeshuis, Wassenaar; mr J. Winsemius, Delft; G. J. van Wijk, Heemskerk; mr H. D. van Wijk, Den Haag; mr S. F. L. Baron van Wijnbergen, Wassenaar; mr H. J. Wytema, Alkmaar; mr B. L. A. van Zwieten, Den Haag.

Van het bestuur zijn aanwezig:

Prof. mr A. M. Donner, Amsterdam; mej. mr H. J. D. Revers, Den Haag; mr M. H. M. L. H. Sark, Wassenaar; dr A. H. Günther, Den Haag; mr J. M. Kan, Den Haag; mr dr T. Kruyff, Utrecht.

De *Voorzitter* opent de vergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen en constateert met vreugde de grote opkomst van de leden; blijkbaar heeft het bestuur met het onderwerp „politiedwang" een gelukkige keuze gedaan. Hij deelt mede dat de burgemeester van Utrecht en de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht door ambtsbezigheden verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

De *notulen* van de vergadering van 29 Mei 1953 (geschrift XXVII van de Vereniging) worden onder dankzegging aan het secretariaat goedgekeurd. De notulen van de vergadering van 27 November 1953 zijn nog niet gereed.

Ook het *jaarverslag over 1953* (zie bijlage I), dat door de secretaresse wordt voorgelezen, wordt zonder op- of aanmerkingen goedgekeurd,

– behoudens een woord van dank van de voorzitter aan mejuffrouw Revers.

De *penningmeester* behandelt het financiële verslag over 1953 en de begroting voor 1954 (zie bijlage II). Dank zij het gunstige resultaat van de actie voor ledenwerving is verhoging van de contributie niet nodig. De post „geschriften" is in 1953 zo hoog geworden doordat een derde geschrift – het rapport van de commissie inzake algemene bepalingen van administratief recht – is uitgegeven.

De *kascommissie* brengt bij monde van de heer Oosterhoff verslag uit. Het beheer van de penningmeester voldoet aan alle aan een goed beheer te stellen eisen en de kascommissie stelt dan ook voor de penningmeester décharge te verlenen, hetgeen onder dankzegging aan penningmeester en kascommissie geschiedt. De voorzitter zou de dank aan de kascommissie willen onderstrepen door in de kascommissie voor 1954 weer te benoemen de heren P. W. Oosterhoff, dr S. O. van Poelje en prof. mr C. H. F. Polak.

De *begroting voor 1954* wordt eveneens goedgekeurd.

Bestuursverkiezing. Aan de beurt van aftreden zijn de heren prof. mr A. M. Donner, mr J. P. M. Kallen en mr A. Kleyn. Naast de aftredende candidaten heeft het bestuur respectievelijk de volgende candidaten gesteld: prof. mr C. H. F. Polak, mr E. J. N. M. Bogaerts en dr. W. P. Berghuis. De voorzitter deelt op verzoek van de heer Kallen mede dat deze zich na de candidaatstelling tot zijn grote spijt geroepen ziet de vergadering te verzoeken hem niet te herbenoemen maar te stemmen op zijn tegencandidaat. De gezondheidstoestand van de heer Kallen staat hem niet toe actief aan de werkzaamheden van het bestuur deel te nemen.

Tot leden van het stembureau worden benoemd de heren prof. mr E. 's Jacob en mr G. Baas. Bij de uitslag van de stemming blijkt dat 103 stembiljetten zijn ingeleverd en dat uitgebracht zijn op de heer Donner 87 stemmen, op de heer Polak 16, op de heer Bogaerts 96 ,op de heer Kallen 2, op de heer Kleyn 82 op de heer Berghuis 12, op de heer 's Jacob 1, blanco 2 en ongeldig 1 stem. Gekozen zijn dus de heren *Donner* en *Bogaerts*, die hun benoeming gaarne aannemen en de heer *Kleyn*. De heer Kleyn, die niet aanwezig is, zal van zijn herbenoeming bericht worden gestuurd.

De Voorzitter vraagt of de aanwezigen nog *suggesties* hebben voor een onderwerp voor de volgende algemene vergadering en voor andere werkzaamheden van de vereniging. Niemand verlangt hiervoor 't woord. De voorzitter zegt dat hij dankbaar zal zijn als de leden over zijn vraag willen nadenken en schriftelijk aan de secretaresse voorstellen willen doen.

Hiermede *sluit* de voorzitter de huishoudelijke vergadering.

Aan het begin van de middagzitting verheugt het de voorzitter dat hij welkom kan heten het erelid van de Vereniging, prof. mr C. W. de Vries, die 10 jaar lang het voorzitterschap heeft bekleed.

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARESSE OVER 1953

Ik moge dit jaarverslag beginnen met de vermelding van het heugelijke feit, dat in de zomer van dit jaar de in 1949 ingestelde *Commissie inzake „Algemene bepalingen van Administratief Recht"* – over welker werkzaamheden in enige vorige jaarverslagen mededelingen werden gedaan – haar rapport aan het bestuur heeft aangeboden.

Het bestuur achtte het rapport van zoveel belang dat het besloot het niet alleen in de serie Geschriften der Vereniging op te nemen, zodat alle leden het zouden ontvangen, maar er ook een buitengewoon congres aan te wijden.

Het rapport verscheen in October als Geschrift XXVIII van de Vereniging en werd op 27 November in een goed geslaagd buitengewoon congres – ons derde buitengewone congrès – besproken. Voor deze vergadering bestond zeer grote belangstelling van de zijde van leden en niet-leden; de presentielijst werd getekend door 135 personen. De morgenvergadering werd bijgewoond door de Minister van Binnenlandse Zaken en de Secretaris-Generaal van zijn Departement; een vertegenwoordiger van de Minister van Justitie was de gehele dag aanwezig. Uit België gaven van hun belangstelling blijk de heren Van den Holt, raadsheer in het Rekenhof en Vrancken, eerste voorzitter van het Rekenhof. De inhoud van het rapport werd door een twaalftal sprekers onder de loupe genomen; zij werden beantwoord door de voorzitter van de commissie, prof. dr G. A. van Poelje, die bij de beantwoording geassisteerd werd door drie leden van de commissie, prof. mr G. J. Wiarda, mr J. M. Kan en mr H. Fortuin. In zijn slotwoord bracht de voorzitter dank aan de commissie en in het bijzonder aan haar voorzitter, voor de wijze waarop de commissie haar opdracht had vervuld. Door het uitbrengen van dit rapport heeft de commissie aan de praktijk van het bestuursrecht ongetwijfeld een belangrijke dienst bewezen. Prof. van Poelje – en Prof. Donner sloot zich hierbij gaarne aan – dankte in het bijzonder mr J. van der Meide, lid-secretaris der commissie, voor het voortreffelijke werk, dat hij bij het redigeren van het rapport heeft verricht. De commissie zal haar werk nog voortzetten door haar richtlijnen aan de hand van de opmerkingen en de critiek nog eens nader te bezien en zo nodig te wijzigen en aan te vullen. Wij hopen dat het mogelijk zal zijn het verslag van de debatten met een nadere nota van de commissie in een afzonderlijk geschrift te laten verschijnen.

Van het buitengewone congres kom ik op het gewone congres van onze Vereniging, dat op 29 Mei plaats had te Utrecht; ruim honderd leden en belangstellenden waren aanwezig. Besproken zijn de door

dr J. W. Noteboom en mr L. R. J. Ridder van Rappard uitgebrachte prae-adviezen over „*Samenwerking van overheid en particulieren*". Het bestuur had dit onderwerp gekozen met de bedoeling een terreinverkenning te bewerkstelligen en wij menen in deze opzet geslaagd te zijn. De prae-adviseurs hebben zich begeven in een onderzoek naar de geestelijke en maatschappelijke achtergronden van het verschijnsel der samenwerking van bestuur en burger en zijn daarbij niet op een uitsluitend juridisch vlak gebleven. Uit het debat bleek wel dat dit onderwerp in het middelpunt van de belangstelling staat: 12 sprekers hebben er aan deelgenomen.

In het verslagjaar waren de volgende *bestuurs*leden aan de beurt van aftreden: dr A. H. Günther, M. A. Reinalda en prof. mr J. V. Rijpperda Wierdsma; zij werden alle drie herkozen. In de plaats van prof. dr L. J. M. Beel, die zijn bestuurslidmaatschap ter beschikking had gesteld, omdat hij niet in de gelegenheid was aan de werkzaamheden van het bestuur deel te nemen, werd gekozen de heer mr J. P. M. Kallen. Het bestuur vergaderde twee keer. Mr G. Mesdag, de adjunct-secretaris, trad als zodanig af; in zijn plaats werd benoemd mej. mr A. Geerts, commies-redacteur bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Het *ledental* gaat nog steeds vooruit. Kon ik in mijn vorige jaarverslag vermelden dat de Vereniging ongeveer 350 leden en een kleine 50 donateurs telde, thans – Mei 1954 – bedraagt dit aantal 420 leden en 57 donateurs. De dit voorjaar gevoerde propaganda-actie – het behoort wel niet tot het verslagjaar, maar het moge hier toch vermeld worden – heeft tot resultaat gehad dat 45 gewone leden en 10 donateurs – alle gemeenten – konden worden ingeschreven. Van 8 colleges van B. en W. werd bericht ontvangen, dat zij bij de behandeling van de begroting voor 1955 de raad zouden voorstellen als donateur tot de Vereniging toe te treden. Ik wil niet nalaten op deze plaats mej. van Deventer, de assistente van de penningmeester, en mej. mr A. Geerts, onze nieuwe adjunct-secretaresse, te bedanken voor het vele werk dat zij voor deze leden-wervingsactie hebben gedaan.

Een punt in mijn verslag is ook altijd ons tijdschrift „*Bestuurswetenschappen*". Als steeds zal het bestuur opmerkingen over de inhoud van dit blad gaarne vernemen. Nog steeds ook zijn niet veel leden zelfstandig op ons blad geabonneerd. Verheugend is dat de uitgeefster, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, heeft besloten met ingang van 1 Januari 1954 de abonnementsprijs voor onze leden te verlagen tot *f* 10.80, (de abonnementsprijs is normaal *f* 18.80).

Met *België* onderhouden wij zoals steeds goede betrekkingen. Zowel op het gewone als op het buitengewone congres van dit jaar waren Belgische vertegenwoordigers aanwezig, die steeds welkome gasten zijn. Ons bestuur was zeer getroffen door het bericht van overlijden van prof. Lespes, die enige jaren geleden een prae-advies voor ons heeft uitgebracht. Ons contact met België is in zoverre versterkt dat de

„Dienst voor de Buitenlandse wetgeving" van het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken tegenwoordig regelmatig haar uitgaven „Buitenlandse Rechtstijdingen" en „Buitenlandse Wetteksten" zendt; in ruil hiervoor ontvangt deze dienst een exemplaar van onze Geschriften.

De vierde Administratieve Dag, georganiseerd door het Nederlandse en het Belgische Instituut voor Bestuurswetenschappen, die op 9 Mei 1953 te Brussel werd gehouden, werd bijgewoond door de heer Reinalda en ondergetekende. Evenals in 1952 was deze dag gewijd aan het onderwerp: „Regeren door subsidie". De handelingen van dit congres zijn in „Bestuurswetenschappen" gepubliceerd.

Voorts zij vermeld dat er tussen onze Vereniging en haar jongere zuster, de Vereniging voor Arbeidsrecht, een zekere band is ontstaan, in deze vorm dat de besturen der beide verenigingen elkaar plegen uit te nodigen voor hun congressen en dat de leden van deze congressen op de hoogte worden gesteld. Dit is zeker een verheugend feit.

Aan het slot van dit jaarverslag over 1953 wil ik nog vermelden dat onze Vereniging, die op 4 Maart 1939 haar oprichtingsvergadering heeft gehouden, op 4 Maart van dit jaar dus 15 jaar heeft bestaan. Ofschoon de jubilaresse dit feit ongemerkt voorbij heeft laten gaan, meen ik toch dat het in dit jaarverslag niet onvermeld mocht blijven.

Mei 1954. H. J. D. REVERS

VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

REKENING EN VERANTWOORDING OVER HET JAAR 1953

ONTVANGSTEN		UITGAVEN		
Contributies 1953	*f* 3.391.50	*Bestuursuitgaven:*		
,, 1954	,, 126.—	bureaukosten	*f* 246.19	
verkoop geschriften	,, 146.03	porti, telegrammen, telefoon	,, 61.85	
rente Spaarbank	,, 50.83	reiskosten	,, 17.80	
		diversen	,, 30.—	
				f 355.84
Nadelig saldo	,, 722.38	*Geschriften* XXVI, XXVII, XXVIII		,, 3.468.29
		Algemene vergadering:		
		zaalhuur	*f* 58.20	
		reiskosten	,, 36.40	
		agenda	,, 37.19	
		verslag	,, 123.80	
				,, 255.59
		Congres 27 November:		
		zaalhuur	*f* 92.80	
		reiskosten	,, 11.35	
		agenda	,, 37.27	
				,, 141.42
		Commissie Algemene Bepalingen		,, 215.60
	f 4.436.74			*f* 4.436.74

BEGROTING 1954

Contributies	*f* 3.450.—	*Bestuursuitgaven:*		
Verkoop geschriften	,, 125.—	bureaukosten	*f* 300.—	
Rente Spaarbank	,, 50.—	porti, tel.	,, 100.—	
		reiskosten	,, 25.—	
		diversen	,, 25.—	
				f 450.—
Nadelig saldo	,, 225.—	*Algemene vergadering:*		
		convocatie	*f* 75.—	
		zaalhuur	,, 100.—	
		verslag	,, 200.—	
		reiskosten	,, 75.—	
				,, 450.—
		Geschriften		,, 2.500,—
		Commissies		,, 250.—
		Lezingen		,, 100.—
		Onvoorzien		,, 100.—
	f 3.850.—			*f* 3.850.—

Saldo 1 Januari 1954 *f* 2.941.46

SAMENSTELLING BESTUUR; AANVULLING LEDENLIJST

Bestuur:

Prof. mr A. M. Donner, voorzitter, Amsteldijk 82II, Amsterdam; mej. mr H. J. D. Revers, secretaresse, Paleisstraat 5, 's-Gravenhage; mr H. M. L. H. Sark, penningmeester, Groot Haesebroekseweg 62, Wassenaar; mr E. J. N. M. Bogaerts, Bréautélaan 11, Vught; dr A. H. Günther, Kiplaan 13, 's-Gravenhage; mr J. M. Kan, Waalsdorperweg 35, 's-Gravenhage; mr A. Kleyn, Stationsstraat, Meppel; dr C. N. M. Kortmann, Breda; mr dr T. Kruyff, Nieuwegracht 40, Utrecht; M. A. Reinalda, Sportlaan 984, 's-Gravenhage; prof. mr J. V. Rijpperda Wierdsma, Witte Singel 20, Leiden; mr G. J. C. Schilthuis, Kralingse Plaslaan 12, Rotterdam.

Nieuwe leden:

Mej. mr A. Adama van Scheltema, Leiden; mr J. C. van Alphen de Veer, 's-Gravenhage; secretaris Ambtenarencentrum, 's-Gravenhage; C. J. van As, Gouda; mr G. Baas, Rijswijk; mr Th. J. Barentsen, 's-Gravenhage; drs W. A. van den Berg, 's-Gravenhage; mr C. J. Beukelman, Zwolle; mr F. J. Beunke, 's-Gravenhage; mr H. Bogaerdt, 's-Gravenhage; mej. mr H. S. Bok, 's-Gravenhage; mr M. Bosboom, Groningen; Burgemeester Brunssum; mr F. v. d. Burg, Delft; mr J. P. A. Coopmans, 's Hertogenbosch; mr J. Cramer, Assen; mr R. Crince le Roy, 's-Gravenhage; mr L. Dorhout, 's-Gravenhage; prof. mr J. Drion, Leiden; mr W. Duk, 's-Gravenhage; dr mr F. J. Duparc, 's-Gravenhage; G. van Dijke, Zeist; dr W. J. J. Dijsselbloem, Oegstgeest; mr B. H. Engberts, Delft; A. A. Engelman, Utrecht; J. J. J. M. Festen, Soest; mr J. W. G. Floor, 's-Gravenhage; H. W. Fricke, Ridderkerk; mr R. M. Gallas, 's-Gravenhage; mr A. A. B. van Geelen, 's-Hertogenbosch; Burgemeester Geleen; mr A. Groenestein, 's-Gravenhage; C. Horinck, Leeuwarden; mr A. A. Hoendervanger, Assen; mr J. W. van der Hoeven, Rotterdam; mr J. van Huis, Assen; mr L. H. C. Hulsman, Leiden; mej. mr J. C. Th. Ilsen, 's-Gravenhage; mr A. M. Joekes, 's-Gravenhage; mr G. E. de Jongste, Rotterdam; mr H. N. M. Klooster, Helmond; mr A. C. Knook, Almelo; dr W. F. Leemans, Arnhem; E. L. Ch. Lodewijks, Dordrecht; mr A Mulder, 's-Gravenhage; E. H. Mulder, Zierikzee; mej. mr J. Mullemeester, 's-Gravenhage; mr F. L. Nepperus, Amsterdam; mr J. M. Pilaar, Middelburg; mr M. P. Plantenga, 's-Gravenhage; M. J. Plettenberg, 's-Gravenhage; mr W. L. E. M. Reuser, Zeist; mr dr A. A. van Rhijn, 's-Gravenhage; mej. mr A. de Roo de la Faille, 's-Gravenhage; J. Rothuizen, 's-Gravenhage; L. J. de Ruiter, Kuinre; mevr. mr Chr. A. de Ruyter-de Zeeuw, Rotterdam; mr M. A. van Rijn van Alkemade, 's-Gravenhage; mr W. J. Rijnders, Zevenbergen; A. H. Salden, Venlo; mr C.

W. van Santen, Scheveningen; mr E. M. J. A. Sassen, Vught; mej. mr A. P. Schilthuis, 's-Gravenhage; J. C. Schroot, Zwolle; mr G. van Setten, 's-Gravenhage; mej. mr J. J. Simons, Overschie; mr J. H. Vergragt, 's-Gravenhage; mr H. G. Verhoeff, Bussum; mr L. G. Verwer, Arnhem; J. C. van der Vliet, Alphen aan de Rijn; mr L. de Vries, 's-Gravenhage; R. de Weerd, Nunspeet; mr J. Werner, Zeeland; dr J. H. Wesselings, 's-Gravenhage; J. J. van der Wiel, 's-Gravenhage; mr S. Wierda, 's-Gravenhage.

Nieuwe donateurs:

De gemeentebesturen van Dordrecht, Elst, Etten en Leur, Geldrop, Gorinchem, Gouda, 's-Gravenhage, Haaksbergen, Den Helder, Hoorn, Leidschendam, Middelburg, Monster, Nieuwer Amstel, Sittard, Valkenburg-Houthem, Veendam, Veenendaal, Velsen, Venlo, Waalwijk, Zeist; Directie Wetgeving en andere Juridische aangelegenheden van het ministerie van Economische Zaken.

GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

I Vragen op het gebied van administratief recht. uitverkocht

II De verhouding van staatsrecht en administratief recht. uitverkocht

III Verslag van de algemene vergadering, 19 Maart 1940 *f* 0,55

IV De verhouding van administratief recht en burgerlijk recht.
Prae-adviezen, uitgebracht door Mr J. Kruseman en Mr J. H. Scholten voor de algemene vergadering op 19 April 1941 .... ,, 1,10

V Verslag van de algemene vergadering, 19 April 1941 ,, 0,55

VI De rechtsgevolgen van formeel onjuiste of onbevoegd genomen (verrichte) besluiten.
Prae-adviezen, uitgebracht door Mr A. Kleijn en Mr J. V. Rijperda Wierdsma voor de algem. vergadering op 27 Juni 1942.. ,, 2,25

VII Verslag van de algemene vergadering, 27 Juni 1942 uitverkocht

VIII Publiekrechtelijke overeenkomsten. uitverkocht

IX Verslag van de algemene vergadering, 25 Sept. 1943 *f* 0,90

X Administratieve rechtspraak op economisch terrein.
Prae-adviezen, uitgebracht door Mr E. Bloembergen en Mr H. E. R. E. A. Frank voor de algem. vergadering op 29 Maart 1946 ,, 1,50

XI Nietigheid en vernietigbaarheid van beschikkingen.
Rapport van de commissie, ingesteld door het bestuur der Vereniging ter nadere bestudering van het onderwerp: De rechtsgevolgen van formeel onjuiste of onbevoegd genomen (verrichte) besluiten en handelingen..... ,, 0,50

XII Verslag van de algemene vergadering, 29 Maart 1946 ,, 1,50

XIII De grenzen van de verordenende bevoegdheid.
Prae-adviezen, uitgebracht door Mr J. M. Kan en Prof. Mr W. G. Vegting, met een nota van Prof. Mr A. M. Donner voor de algemene vergadering op 13 Juni 1947..... uitverkocht

XIV Verslag van de algemene vergadering, 13 Juni 1947 1,25

XV Codificatie van de algemene beginselen betreffende het administratief recht.
Prae-adviezen, uitgebracht door Prof. Dr G. A. van Poelje, Prof. Dr A. M. Donner en Prof. Dr Jules Lespes voor de algemene vergadering op 28 Mei 1948..... uitverkocht

XVI Verslag van de algemene vergadering, 28 Mei 1948 *f* 0,95

XVII Het administratief recht in de grondwet.
Prae-adviezen, uitgebracht door Mr S. J. Fockema Andreæ en Prof. Dr D. Simons voor de algemene vergadering op 13 Mei 1949 ..... f 1,—

XVIII Verslag van de algemene vergadering, 13 Mei 1949 ,, 1,25

XIX Het begrip 'algemeen belang' in de verschillende onderdelen van het administratief recht.
Prae-adviezen, uitgebracht door Dr S. O. van Poelje en Prof. Mr C. H. F. Polak met een nota van Prof. Dr F. de Visschere voor de algemene vergadering op 19 Mei 1950..... ,, 2,90

XX Verslag van de algemene vergadering, 19 Mei 1950 ,, 1,50

XXI Verhoogde rechtsbescherming.
Verslag van de algemene vergadering, 19 October 1950, ter bespreking van het Verslag van de Commissie-De Monchy... ,, 1,50

XXII De voorwaardelijke beschikking.
Prae-adviezen, uitgebracht door Mr H. Fortuin en Mr A. J. Hagen voor de algemene vergadering op 18 Mei 1951..... ,, 1,90

XXIII Verslag van de algemene vergadering, 18 Mei 1951 ,, 1,50

XXIV Algemene beginselen van Behoorlijk Bestuur.
Prae-adviezen uitgebracht door Prof. Dr J. Samkalden en Prof. Mr G. J. Wiarda voor de algemene vergadering op 30 Mei 1952 ,, 2,90

XXV Verslag van de algemene vergadering, 30 Mei 1952 ,, 1,50

XXVI Samenwerking van Overheid en particulieren.
Prae-adviezen, uitgebracht door Dr J. W. Noteboom en Mr L. R. J. ridder van Rappard voor de algemene vergadering op 29 Mei 1953 ..... ,, 1,90

XXVII Samenwerking van Overheid en particulieren.
Verslag van de Algemene Vergadering op 29 Mei 1953... ,, 1,90

XXVIII Rapport van de Commissie in zake algemene bepalingen van Administratief Recht ..... ,, 3,10

XXIX Politiedwang.
Prae-adviezen uitgebracht door Prof. Mr W. F. Prins en Mr H. D. van Wijk voor de algemene vergadering op 21 Mei 1954 ,, 3,35

Wetgevingstechniek
Rapport van een commissie uit de Vereniging voor Administratief Recht 1948 ..... ,, 3,50

Repertorium van rechtspraak en literatuur op het gebied van het Administratieve Recht over het jaar 1946.
Samengesteld door Mr A. J. Hagen, 1948..... ,, 1,75

UITGAVEN VAN H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V.
HAARLEM